MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS
OF DENMARK

SeeD
CENTRE FOR SUSTAINABLE PEACE AND DEMOCRATIC DEVELOPMENT

UNDP

SOCIJALNA KOHEZIJA U BOSNI I HERCEGOVINI

KLJUČNI TRENDOVI NA TEMELJU SCORE INDEKSA ZA BiH ZA 2025. I KOMPARATIVNI OSVRT NA NALAZE ZA BiH IZ 2020.

Zahvala

Autori:
Selin Uretici,
dr. İlke Dağlı-Hustings,
Solomiia Myronovych,
Elvis Žutić

Saradnici:
Viktoriia Kharchenko,
Alexander Guest

Stavovi, zaključci i preporuke izneseni u ovom dokumentu ne odražavaju nužno stavove Razvojnog programa Ujedinjenih nacija, Ambasade Kraljevine Danske ili njihovih partnera.

MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS
OF DENMARK

SOCIJALNA KOHEZIJA U BOSNI I HERCEGOVINI

KLJUČNI TRENDOVI NA TEMELJU SCORE INDEKSA ZA BIH ZA 2025. I KOMPARATIVNI OSVRT NA NALAZE ZA BIH IZ 2020.

Sadržaj

SAŽETAK 9
Sklad između grupa 10
Inkluzivni osjećaj pripadnosti 10
Konstruktivno građansko djelovanje 10
Podrška institucijama Bosne i Hercegovine 11
Osjećaj napretka 11
Implikacije i operativne preporuke 11

UVOD 14

METODOLOGIJA 18
Pristup kod uzorkovanja 18
Kako čitati SCORE rezultate? 20

SOCIJALNA KOHEZIJA U BOSNI I HERCEGOVINI 22
Dimenzija 1. Sklad između grupa 23
Socijalna anksioznost prema drugim grupama 24
Društvena distanca prema drugim grupama 25
Pozitivni osjećaji prema drugim grupama 27
Dimenzija 2. Inkluzivni osjećaj pripadnosti 28
Samoidentifikacija kao građanin/ka Bosne i Hercegovine 30
Dimenzija 3. Konstruktivno građansko djelovanje 31
Građanska svijest 31
Građanska dužnost 32
Saradnja u zajednici 33
Dimenzija 4. Podrška institucijama BiH 33
Povjerenje u institucije 33
Percepcija legitimnosti Bosne i Hercegovine 35
Dimenzija 5. Osjećaj napretka 36
Percipirani napredak 37
Očekivanja nestabilnosti 38

ZAKLJUČCI I IMPLIKACIJE ZA JAVNE POLITIKE 41
Prvi pravac: Produbljivanje povjerenja između grupa. 41
Drugi pravac: Jačanje progresivnih građanskih stavova 42
Treći pravac: Iskoristiti neiskorišteni građanski potencijal 42
Četvrti pravac: Suprotstavljanje narativima pesimizma i podjela te unapređenje povjerenja u institucije 43

INFORMACIJE O SCORE INDEKSU I PARTNERIMA 46
SCORE indeks za Bosnu i Hercegovinu 46
Partner SCORE-a 46

PRILOZI 50
Rječnik izraza i pojmova 50
Metodologija analize 52

BIBLIOGRAFIJA 53

Popis ilustracija

Ilustracija 1. Indikatori korišteni za razradu pet dimenzija socijalne kohezije u Bosni i Hercegovini....15

Ilustracija 2. Mapa lokalnih samouprava obuhvaćenih istraživanjem tokom 2020. i 2025. godine....18

Ilustracija 3. Demografska struktura ispitanika 19

Ilustracija 4. Pregled socijalne kohezije, njenih dimenzija i trendova....22

Ilustracija 5. Mapa intenziteta sklada s drugim grupama na nivou entiteta i promjene rezultata u periodu 2020. do 2025.....23

Ilustracija 6. Mapa intenziteta socijalne anksioznosti prema drugim grupama na nivou entiteta....24

Ilustracija 7. Učestalost odgovora na stavke koje čine indikator socijalne anksioznosti, prikazana prema nacionalnoj pripadnosti ispitanika na nivou ukupnog uzorka (umjereno + izrazito).....25

Ilustracija 8. Učestalost odgovora za indikator društvene distance, prikazana prema nacionalnoj pripadnosti (% „Nikako ne bih prihvatio/la“ + „Ne bih prihvatio/la, osim ako se ne otklone moje zabrinutosti“).....26

Ilustracija 9. Rezultati po pitanju povjerenja između grupa prema nacionalnoj pripadnosti 27

Ilustracija 10. Učestalost odgovora za indikator pozitivnih osjećaja prema nacionalnoj pripadnosti ispitanika.....28

Ilustracija 11. Mapa intenziteta inkluzivnog građanskog identiteta na nivou entiteta s prikazom promjena 2020. i 2025. godine.....29

Ilustracija 12. Učestalost odgovora na pitanja iz indikatora inkluzivnog građanskog identiteta na nivou ukupnog uzorka

Ilustracija 13. Mapa intenziteta samoidentifikacije kao građanina/ke Bosne i Hercegovine na nivou entiteta 30

Ilustracija 14. Učestalost odgovora na indikator samoidentifikacije kao građanina/ke Bosne i Hercegovine prema nacionalnoj pripadnosti (% „U potpunosti“ + „Da, donekle“) 31

Ilustracija 15. Učestalost odgovora za indikator građanske svijesti na nivou ukupnog uzorka u 2020. i 2025. godini (% „Donekle liči na mene“ + „U potpunosti liči na mene“) 32

Ilustracija 16. Učestalost odgovora za indikator građanske dužnosti na nivou ukupnog uzorka u 2020. i 2025. godini (% „Donekle se slažem“ + „U potpunosti se slažem“).....32

Ilustracija 17. Mapa intenziteta rezultata za saradnju u zajednici na nivou entiteta.....33

Ilustracija 18. Učestalost odgovora za povjerenje u institucije na nivou ukupnog uzorka u 2020. i 2025. godini (% „Da, donekle“ + „Da, u velikoj mjeri“).....34

Ilustracija 19. Mapa intenziteta rezultata za povjerenje u državne institucije na nivou entiteta. 35

Ilustracija 20. Mapa intenziteta rezultata za percepciju legitimnosti Bosne i Hercegovine na nivou entiteta. 36

Ilustracija 21. Učestalost odgovora za indikator percipiranog napretka po društveno-političkim pitanjima (% „Znatno se pogoršalo“ + „Donekle se pogoršalo“) (% „Znatno se poboljšalo“ + „Donekle se poboljšalo“) 37

Ilustracija 22. Učestalost odgovora za indikator percipiranog napretka u ključnim životnim uslovima (% „Znatno se pogoršalo“ + „Donekle se pogoršalo“) (% „Znatno se poboljšalo“ + „Donekle se poboljšalo“) 38

Ilustracija 23. Učestalost odgovora za indikator očekivanja nestabilnosti.....39

Sažetak

Indeks socijalne kohezije i pomirenja (SCORE) za Bosnu i Hercegovinu za 2025. godinu pruža procjenu temeljenu na dokazima o **načinu na koji građani doživljavaju socijalnu koheziju širom zemlje, kao i procjenu promjena u njenim ključnim dimenzijama u odnosu na 2020. godinu.**[1] Analiza obuhvata pet ključnih dimenzija socijalne kohezije: **sklad između grupa**, **inkluzivni osjećaj pripadnosti**, **konstruktivno građansko djelovanje, osjećaj napretka i podrška institucijama Bosne i Hercegovine (BiH).** Navedeni aspekti su odabrani na osnovu literature o socijalnoj koheziji i njihove kontekstualne relevantnosti za Bosnu i Hercegovinu te temeljem informacija prikupljenih kroz participativne konsultacije sa relevantnim akterima.

Terensko istraživanje provedeno je najvećim dijelom tokom novembra i decembra 2025. godine, uz ograničen nastavak u prvim mjesecima 2026. godine. Podaci su prikupljeni putem direktnog anketiranja metodom CAPI intervjua na reprezentativnom, ponderiranom uzorku od 3.170 ispitanika za cijelu zemlju, uz dodatne proširene uzorke u deset prioritetnih lokalnih zajednica, čime je ukupan skup podataka obuhvatio približno 3.800 ispitanika. Osim ako nije drugačije naznačeno, nalazi za Bosnu i Hercegovinu temelje se na reprezentativnom uzorku.

Jedan od ključnih i ohrabrujućih nalaza je da Bosna i Hercegovina u 2025. godini ne odražava sliku „urušenog društvenog tkiva“, često isticanu u neutemeljenim narativima u zemlji i izvan nje. Podaci ukazuju na umjeren stepen socijalne kohezije, iznadprosječan stepen sklada između grupa te snažnu saradnju unutar lokalnih zajednica. Inkluzivni građanski identitet i identifikacija s Bosnom i Hercegovinom i dalje su dovoljno snažni da posluže kao osnova za izgradnju društvenog povjerenja i saradnje. Drugim riječima, podaci ukazuju na obrazac funkcionalne koegzistencije, gdje su svakodnevni odnosi između grupa u velikoj mjeri funkcionalni i stabilni, te gdje su važni temelji za inkluzivni osjećaj pripadnosti snažniji nego što se u najvećoj mjeri pretpostavlja, ukazujući na društvo koje je otpornije nego što se često prikazuje.

Istovremeno, izvještaj utvrđuje i drugu, podjednako važnu realnost, odnosno, **i dalje masovno prisutan pesimizam u pogledu pravca kretanja zemlje**, oblikovan zabrinutošću uslijed političke nestabilnosti, ekonomske neizvjesnosti i regionalnih dinamika. Posljedično, ključna karakteristika postojećeg konteksta je **nesrazmjer između relativno pozitivnih lokalnih iskustava i negativnih percepcija na sistemskom nivou**. Ovakav nesrazmjer nije samo pitanje percepcije, već može oblikovati ponašanje, umanjiti građanski angažman i intenzivirati osjetljivosti na podjele i polarizirajuće narative.

Ovakav nesrazmjer između koegzistencije u zajednicama i pesimizma u pogledu budućnosti ima značajne implikacije na politike i programe. Ako su svakodnevne interakcije građana i život u zajednici otporniji nego što nam to sugeriše javni narativ, tada je moguće graditi programe na tim snagama. Međutim, s i dalje visokom stopom pesimizma i očekivanih nestabilnosti, takve percepcije mogu narušiti povjerenje, obeshrabriti građansko učešće i otvoriti prostor u kojem dominiraju podjele i polarizirajući narativi. Ključni izazov, stoga, nije samo ulagati u pomirenje i **zaštititi** elemente koji su već funkcionalni u svakodnevnoj koegzistenciji, već i **proširiti strukturirane oblike građanskog učešća te komunicirati pozitivne primjere** kako bi se ublažili društveni pesimizam i zabrinutost za budućnost, koji s vremenom mogu narušiti društvenu povezanost. Ukupno gledano, nalazi SCORE indeksa za 2025. godinu ukazuju na skromna, ali pozitivna poboljšanja po više aspekata socijalne kohezije u odnosu na 2020. godinu,[2] uz istovremeno postojanje društva sa čvrstim, ali nedovoljno iskorištenim temeljima za snažniju socijalnu koheziju. S obzirom na umjerenu otpornost društva uz istovremeno prisustvo koncentriranih rizika, posebna vrijednost SCORE indeksa ogleda se u njegovoj mogućnosti da pomogne u prepoznavanju područja sa najizraženijim rizicima, grupa koje su njima pogođene te intervencija za koje je najvjerovatnije da će dati rezultate. Predstojeći zadatak jeste zaštititi svakodnevnu otpornost, adresirati rasprostranjeni društveni pesimizam te pretvoriti lokalnu saradnju u šire građansko učešće i povjerenje u institucije.

1 Treba napomenuti da rezultate poređenja s 2020. godinom treba tumačiti s oprezom, budući da se taj period poklapao s pandemijom COVID-19, koja može predstavljati neuobičajeno nisku polaznu osnovu.

2 Posljednje aktuelno istraživanje prema SCORE indeksu u Bosni i Hercegovini provedeno je 2020. godine na ukupnom uzorku od 3.637 ispitanika.

Sklad između grupa

Ključni nalazi: Sklad s drugim grupama[3] u 2025. godini je iznad prosjeka na nivou cijele zemlje (6,3/10[4]), uz relativno manja odstupanja između entiteta. Drugim riječima, svakodnevna koegzistencija neovisno o nacionalnoj pripadnosti je uglavnom funkcionalna za većinu građana, premda ograničena i ne nužno i emocionalno bliska. **Društvena distanca je niska** (2,9/10), što znači da većina ispitanika izražava spremnost na rad i prijateljstva s pripadnicima drugih grupa. Ipak, ispitanici su više rezervisani kada je riječ o mješovitim brakovima. **Socijalna anksioznost** je također niska (1,9/10) u cijeloj zemlji, što ukazuje na određeni svakodnevni strah u prisustvu pripadnika drugih etničkih grupa. **Pozitivna osjećanja** (5,4/10) su blago iznad prosjeka ali se često opisuju kao „mlaka" i neutralna, a ne izrazito pozitivna i topla. Istovremeno, izvještaj ukazuje na važno ograničenje gdje **međugrupno povjerenje ostaje ispod prosjeka** (4,2/10), što sugeriše da koegzistenciji često nedostaje dubina. Građani mogu živjeti i raditi jedni pored drugih bez visokog stepena povjerenja u namjere drugih grupa. Kada je riječ o skladu između grupa, ključni zaključak je da **odnosi između grupa nisu u fazi urušavanja**, ali da zemlju i dalje karakteriziraju **ograničeno povjerenje i neujednačena emocionalna bliskost**, što zahtijeva kontinuirane pristupe izgradnji povjerenja, umjesto **pretpostavki da koegzistencija automatski znači pomirenje**. Od 2020. godine na nivou cijele zemlje i u oba entiteta, Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj, bilježi se umjereno poboljšanje sklada između grupa. Drugim riječima, svakodnevni odnosi nisu postali opterećeniji društvenim tenzijama, suprotno onome što stereotipne percepcije često sugerišu. Međutim, izvještaj također pokazuje da se nisu svi lokalni konteksti kretali u istom pravcu, što opet sugeriše da određeni lokalni konteksti zahtijevaju dodatnu pažnju.

Inkluzivni osjećaj pripadnosti

Ključni nalazi: Inkluzivni osjećaj pripadnosti predstavlja jednu od najsnažnijih i najstabilnijih dimenzija socijalne kohezije. Inkluzivni građanski identitet je umjereno visok (6,6/10), a brojni ispitanici prepoznaju postojanje ujedinjujućih faktora i zajedničkog načina života među etničkim grupama. Poistovjećivanje s državom je također visoko (7,8/10), iako su i dalje prisutne razlike među entitetima i grupama. Čak i u zemlji sa složenim institucionalnim okvirom i intenzivnim političkim neslaganjima, **mnogi građani i dalje izražavaju inkluzivni osjećaj pripadnosti**, što sugeriše da je građanski identitet stvarni društveni resurs koji može podržati dugoročnu otpornost i inkluzivni razvoj, pod uslovom da bude zaštićen od polarizirajućih političkih diskursa. Inkluzivni građanski identitet i osjećaj pripadnosti su uglavnom stabilni tokom godina, uz određena minimalna odstupanja među entitetima, što ukazuje da **inkluzivni osjećaj pripadnosti nije narušen uprkos političkim tenzijama i pesimističnim diskursima**.

Konstruktivno građansko djelovanje

Ključni nalazi: Izvještaj ukazuje na „**neiskorišteni građanski potencijal**", a značajan broj građana iskazuje spremnost za doprinos i saradnju na lokalnom nivou, s tim da se ta spremnost još uvijek nije pretočila u formalno učešće i kontinuirani angažman u javnom životu. Konstruktivno građansko djelovanje je na umjerenom nivou i bilježi napredak. **Saradnja u zajednici je relativno visoka** (6,7/10), što ukazuje na snažan lokalni društveni kapital i mobilizaciju. **Građanska dužnost** bilježi rast sa 4,9 u 2020. godini na 5,8 u 2025. godini, što sugeriše sve veću spremnost i osjećaj odgovornosti među građanima za doprinos pozitivnim promjenama. Međutim, **građanska svijest ostaje relativno niska** (4,5/10), što predstavlja praktičnu prepreku. Naime, spremnost i lokalna solidarnost ne mogu se u potpunosti iskoristiti za konstruktivni građanski angažman ili smisleno učešće u donošenju odluka ako građani nisu informisani o načinima uključivanja, ne razumiju kako sistem upravljanja funkcioniše ili ako ne postoje strukturisani mehanizmi građanskog učešća.

3 Definicije svakog pojedinačnog aspekta dostupne su u pratećim poglavljima izvještaja, dok su definicije pojedinačnih indikatora dostupne u rječniku izraza i pojmova iz izvještaja.

4 Indikatori su kroz cijeli izvještaj u najvećem broju slučajeva prikazani na skali od 0 do 10. U većini slučajeva, više vrijednosti ukazuju na snažnije prisustvo pozitivnog fenomena (na primjer, inkluzivni građanski identitet ili saradnja u zajednici). Za određene međugrupne indikatore, kao što su socijalna anksioznost i društvena distanca, niže vrijednosti odražavaju bolje ishode (manju percepciju prijetnje i manju distancu). Pojedini indikatori koji se odnose na promjene ili osjećaj napretka prikazani su na skali od -10 do +10, gdje -10 označava izraženo i masovno pogoršanje, 0 označava odsustvo promjene, a +10 označava izraženo i masovno poboljšanje.

Podrška institucijama Bosne i Hercegovine

Ključni nalazi: Podrška institucijama BiH je blago iznad prosjeka i bilježi napredak u odnosu na 2020. godinu. Percipirani legitimitet Bosne i Hercegovine je relativno visok i stabilan (6,9/10), pri čemu veliki broj građana prihvata državu i njene granice kao legitimne. Povjerenje u institucije na državnom nivou je i dalje umjereno (4,3/10) i niže je u odnosu na povjerenje u lokalne institucije, s tim da bilježi značajno poboljšanje u odnosu na 2020. godinu. Ključno u interpretaciji je da **legitimitet ne znači automatski i povjerenje u državne institucije u BiH**. Mnogi građani mogu prihvatati državu kao legitimnu, a istovremeno izražavati nepovjerenje i skepticizam prema njenim institucijama. Jačanje povjerenja u institucije često zahtijeva unapređenje stvarnog iskustva upravljanja i ulaganje u koherentnost upravljanja na svim institucionalnim nivoima. Narušeno povjerenje u institucije predstavlja globalni fenomen prisutan u mnogim zemljama, uključujući i evropske, te se često povezuje sa skepticizmom u pogledu sposobnosti institucija da služe javnom interesu. Ovakav stav je više od pukog „emocionalnog raspoloženja" i ukazuje na širi obrazac izostanka participativnog i na dokazima utemeljenog donošenja odluka, što dovodi do smanjenog povjerenja da su odluke pravične, reprezentativne i otvorene za uticaj građana.[5]

Osjećaj napretka

Ključni nalazi: Osjećaj napretka, uvršten 2025. godine, predstavlja najslabiju dimenziju socijalne kohezije. **Mnogi građani ističu pogoršanje po ključnim društveno-političkim oblastima**, uključujući povjerenje među ljudima, stabilnost na Balkanu te govor mržnje i polarizirajuće narative. Razlike su veće u percepcijama napretka u svakodnevnim životnim uslovima, ali se ukupna kvaliteta života i dalje često ocjenjuje negativno. Ove percepcije prate visoka očekivanja u smislu nestabilnosti. Naime, brojni ispitanici očekuju političke tenzije i ekonomske poteškoće, a značajan broj smatra da neslaganja među političkim liderima mogu destabilizirati zemlju. Jedna od ključnih interpretacija iz izvještaja je da se **ovakve pesimistične percepcije ne odražavaju u potpunosti na svakodnevno ponašanje unutar grupe**. Kada govore o ličnim i lokalnim interakcijama, ispitanici navode stabilnije odnose unutar grupe, nisku stopu društvene distance i relativno nisku socijalnu anksioznost. Time se dodatno potvrđuje ranije opisani „nesrazmjer" gdje je **pesimizam češće usmjeren prema političkom sistemu i širem društvu, nego prema svakodnevnim interakcijama u zajednici**.

Implikacije i operativne preporuke

Ključna vrijednost SCORE indeksa za BiH za 2025. godinu nije samo u tome što mjeri društvenu povezanost, već i u tome što pokazuje gdje se otpornost društva može dodatno ojačati, gdje su rizici najizraženiji te kako se programiranje može usmjeriti od općih narativa o izgradnji mira ka ciljanim i mjerljivim pristupima za jačanje povjerenja, učešća i demokratske otpornosti. Izvještaj ukazuje da Bosna i Hercegovina posjeduje vjerodostojne osnove za ambicioznije transformativne politike i programe izvan okvira pristupa temeljenih isključivo na kriznom odgovoru ili jačanju otpornosti.

Produbljivanje povjerenja između grupa kroz kontinuiranu saradnju, umjesto jednokratnih kontakata. Programiranje treba prevazići okvire jednokratnih aktivnosti „uspostavljanja kontakta" ili pristupe zasnovane isključivo na „međuetničkom" okviru te se umjesto toga usmjeriti na podršku kontinuiranoj saradnji kroz zajedničko rješavanje problema u lokalnim zajednicama, zajedničke inicijative za unapređenje egzistencije, profesionalna partnerstva, projekte za mlade i lokalne zajednice te građanske inicijative utemeljene u lokalnom kontekstu koje ističu zajedničke interese. Ovakvi pristupi trebaju biti usmjereni na jačanje društvene tolerancije i sposobnosti sagledavanja perspektive drugih, bez pretjeranog naglašavanja nacionalnog identiteta. Prioritet treba dati lokalnim zajednicama sa izraženijim neslaganja između grupa ili sa izraženijim konfrontacijskim stavovima, uključujući **Mostar, Stolac, Brčko distrikt, Zapadnohercegovački kanton, Kanton 10** i **Bijeljinu**. Kao uspješni primjeri mogu poslužiti lokalne zajednice s visokim stepenom sklada između grupa ili zabilježenim napretkom u ovom dijelu, poput Odžaka i Bosansko-podrinjskog kantona Goražde. Kvalitativna analiza ovih područja radi prepoznavanja djelotvornih pristupa može doprinijeti njihovoj promociji i primjeni u drugim sredinama.

Pretvoriti neiskorišteni građanski potencijal u strukturirano učešće građana: Programiranje treba podsticati građansko obrazovanje i razumi-

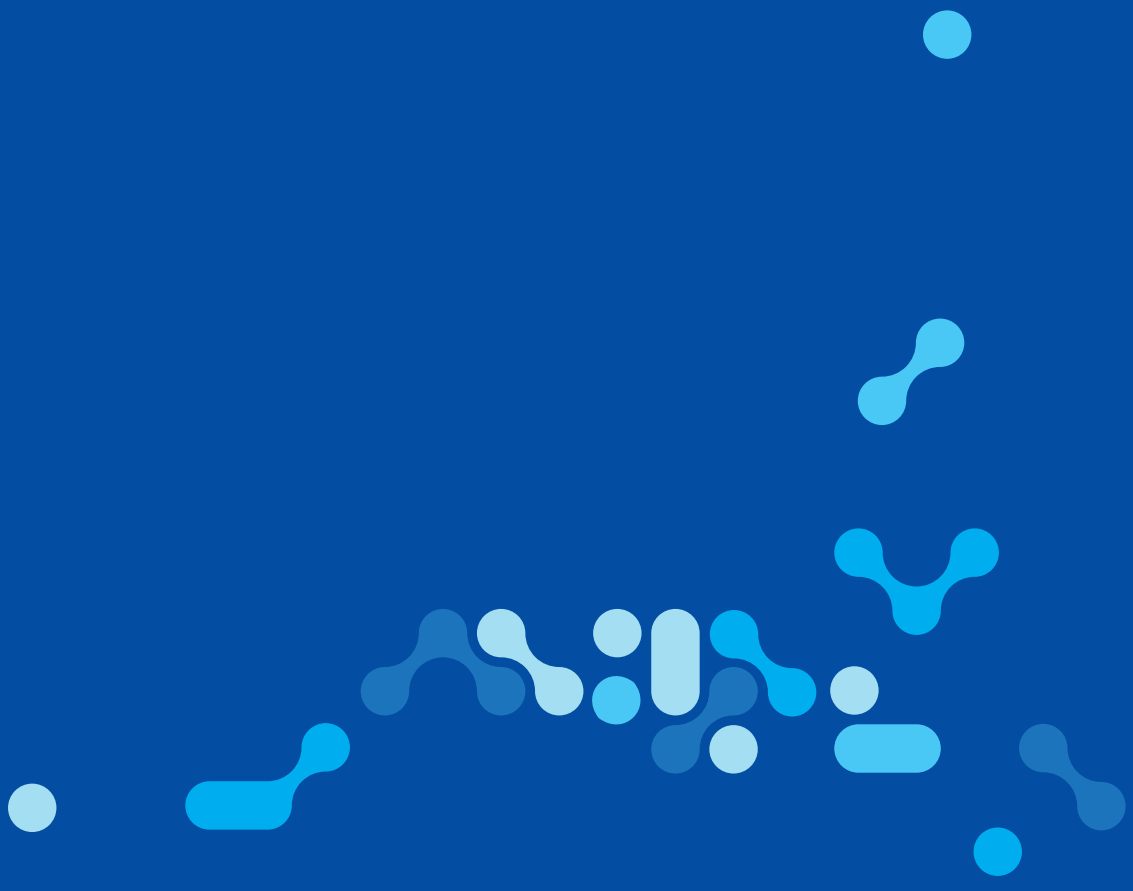
5 OECD (2024), OECD-ovo istraživanje o faktorima povjerenja u javne institucije; *World Values Survey*, ciklus 7, 2022.

jevanje struktura donošenja odluka na različitim nivoima vlasti, te ulagati u institucionalizirane mehanizme učešća građana, posebno na lokalnom nivou, uključujući skupštine građana, participativno budžetiranje, mehanizme učešća na nivou škola, vijeća/savjete mjesnih zajednica i slične inicijative. Takvi mehanizmi trebaju pomoći građanima da pređu s neformalne saradnje na kontinuirano i konstruktivno učešće u procesima donošenja odluka. Prioritet treba dati grupama s **nižim nivoom obrazovanja** i zajednicama u kojima su građanska svijest ili mogućnosti za učešće građana nedovoljno razvijeni, uključujući **Kanton 10, Zapadnohercegovački kanton, Trebinje, Srebrenicu, Mostar, Stolac i Odžak**.

Jačati progresivne građanske vrijednosti kao sastavni dio programa socijalne kohezije: Programiranje treba dodatno osnaživati zajednički građanski osjećaj pripadnosti i inkluzivne narative, uz istovremeno ulaganje u društvenu toleranciju, stavove o rodnoj ravnopravnosti, vjerovanje u ljudska prava te prihvatanje marginaliziranih i ranjivih grupa. Posebnu pažnju potrebno je posvetiti mlađim muškarcima, budući da nalazi istraživanja ukazuju na niže nivoe društvene tolerancije i manje izražene stavove u prilog rodne ravnopravnosti u okviru ove populacije. Relevantni geografski prioriteti uključuju **Zapadnohercegovački kanton, Kanton 10, Brčko distrikt, Mostar i Stolac**, kao i zajednice u kojima je osjećaj zajedničke građanske pripadnosti manje izražen ili neujednačen, uključujući pojedine dijelove **Republike Srpske**.

Jačati povjerenje u institucije kroz mehanizme povratne sprege između građana i institucija: Povjerenje u institucije je rezultat kvalitete upravljanja, pružanja javnih usluga i percepcije pravičnosti. Stoga bi se strategije trebale usmjeriti na unapređenje faktora koji grade povjerenje, a ne na samo povjerenje kao cilj. Globalna literatura i iskustva dobre prakse pokazuju da se povjerenje u institucije jača kada se proces donošenja odluka doživljava kao stručan, pravičan, odgovoran i sposoban da odgovori na složene javne politike, uz istovremeno uvažavanje interesa sadašnjih i budućih generacija, što zahtijeva politike i mehanizme koji omogućavaju smislen dijalog i kontinuiranu povratnu spregu između građana i institucija, čime se razvijaju „vještine za demokratiju“ i jača povjerenje u javne institucije. Praktične polazne tačke uključuju unapređenja usmjerena prema građanima, poput javno dostupnih pregleda (*dashboards*), redovno izvještavanje o napretku, sastanke s građanima, formate predviđenog vremena za pitanja i druge mehanizme povratnih informacija koji građanima omogućavaju da vide kako se odluke donose i na koji način se njihovi prijedlozi i mišljenja uzimaju u obzir. Posebnu pažnju treba posvetiti Brčko distriktu, gdje se, prema nalazima istraživanja, bilježi niži stepen povjerenja u institucije.

Suprotstaviti se pesimizmu i podjelama kroz promociju napretka: Sveprisutni pesimizam i zabrinutost za budućnost mogu postati međusobno podržavajući i paralizirajući ukoliko dovedu do smanjenog učešća građana, povećane podložnosti manipulativnim ili polarizirajućim narativima ili obeshrabruju ulaganje u zajednička rješenja. S obzirom na prisutni pesimizam po pitanju šire političke, ekonomske i regionalne situacije, programske aktivnosti trebaju se usmjeriti na odgovornu javnu komunikaciju, mirovno novinarstvo, narative koji doprinose ponovnom uspostavljanju društvenih veza i predstavljanje pozitivnih primjera iz lokalnih zajednica. Cilj ne bi trebao biti prikrivanje stvarnih izazova, već sprečavanje da pesimizam postane dominantan okvir kroz koji građani posmatraju budućnost zemlje. Programiranje bi stoga trebalo kombinirati komunikacijske pristupe koji u prvi plan stavljaju pozitivne vijesti, uspješne priče iz lokalnih zajednica i primjere zajedničkog djelovanja kroz koje je napredak vidljiviji i vjerodostojniji za građane. Također, potrebno je podsticati odgovornu komunikaciju javnih zvaničnika i institucija te suzbijati zapaljivu retoriku i polarizirajući javni diskurs.

Uvod

Uvod

Socijalna kohezija i dalje predstavlja jedno od ključnih područja istraživanja i djelovanja u Bosni i Hercegovini, gdje složena postkonfliktna dinamika nastavlja oblikovati političke, društvene i ekonomske tokove. Tri decenije nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma, Bosnu i Hercegovinu i dalje karakteriziraju institucionalna rascjepkanost, suprotstavljeni narativi o ratu i neujednačen napredak u provođenju reformi.[6] Istovremeno, Bosna i Hercegovina nastavlja slijediti svoje dugogodišnje opredjeljenje za članstvo u Evropskoj uniji. Ovaj proces ponovo stavlja u fokus važnost demokratskog upravljanja, društvene stabilnosti i inkluzivnog razvoja.[7]

Posljednjih godina, javni diskurs je često obilježen sveprisutnim osjećajem neizvjesnosti i pesimizma, koji se naročito ogleda u zabrinutostima zbog političkog zastoja, opadanja povjerenja u javne institucije i sve izraženijeg iseljavanja stanovništva, posebno mladih i obrazovanih ljudi.[8] Povremene epizode političkih tenzija i strahovi od ponovne nestabilnosti dodatno usložnjavaju ove okolnosti. Istovremeno, stereotipne percepcije, kako na međunarodnom planu tako i unutar Bosne i Hercegovine, često ističu krhkost i disfunkcionalnost društva, zanemarujući pritom područja otpornosti, suživota i zajedničkih vizija budućnosti. Navedeno dodatno potvrđuje važnost stvaranja uvida temeljenih na dokazima koji ne samo da utvrđuju izazove, već i prepoznaju prilike za jačanje socijalne kohezije i podsticanje konstruktivnijeg javnog diskursa usmjerenog ka budućnosti.

Koncept socijalne kohezije u Bosni i Hercegovini zahtijeva kontekstualiziran pristup koji odražava kako međunarodna naučna saznanja, tako i specifični društveno-politički kontekst zemlje. Predmetni izvještaj se temelji na metodologiji Indeksa socijalne kohezije i pomirenja (SCORE), koja objedinjuje multidisciplinarnu akademsku literaturu, pouzdane empirijske podatke i kontinuiran, inkluzivan dijalog sa akterima. Na taj način, SCORE indeks pruža analitički utemeljen i kontekstualno relevantan okvir koji je direktno primjenjiv u kreiranju politika i programiranju.

Kroz uzastopne cikluse metodološkog usklađivanja i prikupljanja podataka 2014. i 2020. godine, SCORE Bosna i Hercegovina izgradio je sveobuhvatnu bazu dokaza o trendovima socijalne kohezije u zemlji. Istraživanje iz 2025. godine nadovezuje se na prethodne procjene, otvarajući prostor ne samo za sagledavanje trenutnog stanja, već i usporedbu tokom vremena, a čime se omogućava utvrđivanje obrazaca i promjena, pružajući važne uvide u načine razvoja socijalne kohezije pod utjecajem političkih kretanja, intervencija javnih politika i širih društvenih promjena.

Socijalna kohezija je okosnica analitičkog okvira istraživanja u okviru SCORE indeksa za Bosnu i Hercegovinu, istovremeno ispitujući širok spektar povezanih tema, od uključivanja mladih i rodne ravnopravnosti do pružanja javnih usluga, načina informiranja i polarizirajućih narativa. Posebno težište je na dimenzijama socijalne kohezije prilagođenim kontekstu Bosne i Hercegovine, kao i na promjenama uočenim od 2020. godine. Izvještaj je namijenjen širokom krugu korisnika, uključujući donosioce odluka, organizacije civilnog društva, istraživače i međunarodne partnere. Primarna svrha je pružiti podršku donošenju odluka i kreiranju javnih politika temeljenih na dokazima, doprinijeti oblikovanju programa te unaprijediti efikasnost inicijativa usmjerenih na razvoj i angažman lokalnih zajednica. S obzirom da je prikupljanje podataka za 2025. godinu provedeno u periodu obilježenom kontinuiranim izbornim ciklusima, promjenjivim regionalnim okolnostima i promjenama kod međunarodnog angažmana, nalazi ovog istraživanja posebno su značajni za formuliranje kratkoročnih i srednjoročnih strategija, kao i za povećanje vjerovatnoće ostvarivanja pozi-

6 Tobias S. Andersen i Filip W. Borčak (2022) 'Memory conflicts and memory grey zones: War memory in Bosnia–Herzegovina between public memory disputes, literary narratives and personal experience', *Memory Studies*, 15(6), str. 1517–1531; Cristian Ilcus (2025) *Bosna i Hercegovina*. Dostupno na: https://ssrn.com/abstract=6071366 ili http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.6071366

7 Evropska komisija (2025) *Izvještaj o Bosni i Hercegovini za 2025. godinu* (SWD(2025) 751 finalna verzija), Brisel: Evropska komisija, dostupno na: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/5d8fc547-f8f8-456f-84e3-b38998acfafd_en?filename=bosnia-and-herzegovina-report-2025.pdf (pristupljeno dana 18. marta 2026); Dina Šiljak i Kristian Lindegaard Nielsen (2023) „Institutions and integration (im)maturity: The case of Bosnia and Herzegovina", *Society and Economy*, 45(2), str. 136–155.

8 „Građani Bosne i Hercegovine izrazito pesimistični po pitanju ekonomske sigurnosti", Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini, 13. februar 2018, dostupno na: https://www.oscebih.org/2018/02/citizens-of-bosnia-deeply-pessimistic-about-economic-security; „U posljednjih deset godina, 2,5 miliona ljudi napustilo je Zapadni Balkan u potrazi za boljim životom", *Sarajevo Times*, 16. septembar 2024, dostupno na: https://sarajevotimes.com/in-ten-years-2-5-million-people-left-the-western-balkans-in-search-of-a-better-life-2/.

tivnih promjena u uslovima ograničenih resursa i suženog prostora za djelovanje.

Koncept socijalne kohezije predstavljen u ovom izvještaju zasniva se na akademskoj literaturi, analizi nedavnih društveno-političkih kretanja u zemlji te opsežnim konsultacijama sa relevantnim akterima. Proces konsultacija uključivao je uspostavljanje Osnovne refleksivne grupe (*Core Reflection Group*), uz široko učešće međunarodnih, domaćih i aktera iz reda civilnog društva. Navedeni proces metodološkog usklađivanja i formuliranja istraživanja nastojao je uspostaviti ravnotežu između uporedivosti s prethodnim ciklusima istraživanja prema SCORE indeksu, radi omogućavanja analize trendova i uvođenja potrebnih prilagodbi, a kako bi se osigurala relevantnost za kreiranje javnih politika i programiranje. Temeljem navedenog kombinovanog pristupa provedena je analiza pet ključnih dimenzija socijalne kohezije:

- **Sklad između grupa,** koji obuhvata stepene povjerenja, pozitivne i negativne percepcije drugih grupa, doživljaj prijetnje te spremnost na interakciju i saradnju među etničkim i društvenim grupama [*u cijelosti uporediva dimenzija*].
- **Inkluzivni osjećaj pripadnosti**, koji se odnosi se na stepen u kojem se pojedinci identificiraju sa zajedničkim osjećajem pripadnosti Bosni i Hercegovini izvan okvira nacionalnih i regionalnih podjela, pri čemu se također ispituje u kojoj mjeri je identitet pojedinca pluralistički [*u cijelosti uporediva dimenzija*].
- **Konstruktivno građansko djelovanje**, koje obuhvata građansku svijest, osjećaj građanske odgovornosti i lične sposobnosti djelovanja (odnosno građanske dužnosti), kao i spremnost na doprinos zajednici i javnom životu [*djelimično uporediva dimenzija uz određene izmjene*].
- **Podrška institucijama BiH**, koja obuhvata povjerenje u institucije na državnom nivou i percepciju njihove legitimnosti te sistema upravljanja [*u cijelosti uporediva dimenzija*].
- **Osjećaj napretka,** koji odražava percepcije društvenog napretka prema stabilnoj i prosperitetnoj budućnosti, kako u socioekonomskom tako i u društveno-političkom smislu [*nova dimenzija*].

Ilustracija 1. Indikatori korišteni za razradu pet dimenzija socijalne kohezije u Bosni i Hercegovini.

S ciljem pružanja sveobuhvatne procjene socijalne kohezije u Bosni i Hercegovini u 2025. godini, a oslanjajući se na konceptualni okvir koji omogućava da se mjerljivim učini jedan širok i apstraktan pojam poput socijalne kohezije, predmetni izvještaj daje odgovore na sljedeća ključna istraživačka pitanja: **Kakvo je trenutno stanje socijalne kohezije u Bosni i Hercegovini? Kako su se njene ključne dimenzije mijenjale tokom vremena? Koje grupe stanovništva i koja geografska područja bilježe izraženije izazove ili razlike u okviru zadatih dimenzija?**

Prvo poglavlje pruža pregled stanja svih pet dimenzija socijalne kohezije, nudeći širu sliku trendova i obrazaca u 2025. godini, kao i promjena u odnosu na 2020. godinu. Naredna poglavlja detaljnije razmatraju svaku od ovih dimenzija, analizirajući njihove sastavne pojedinačne indikatore. Takav pristup omogućava dublje razumijevanje dinamike unutar svake dimenzije, uključujući razlike među demografskim grupama i geografskim područjima.

Kombiniranjem longitudinalne perspektive i detaljne analize na nivou pojedinačnih indikatora, izvještaj nastoji prevazići površne procjene i ponuditi praktično primjenjive uvide o preprekama i mogućnostima za jačanje socijalne kohezije u Bosni i Hercegovini.

Metodologija

Metodologija

Istraživanje prema SCORE indeksu u Bosni i Hercegovini provedeno je kroz tri ciklusa i to 2014., 2020. i 2025. godine, čime je osigurano više od jedne decenije podataka o socijalnoj koheziji, odnosima između grupa, stavovima i društvenoj otpornosti u zemlji. Predmetni izvještaj se prvenstveno temelji na trećem i najnovijem ciklusu istraživanja, provedenom tokom 2025. i 2026. godine u partnerstvu sa organizacijom SeeD i agencijom Prism Research.

Prikupljanje podataka za istraživanje iz 2025. godine preliminarno je provedeno tokom novembra i decembra 2025. godine, dok je manji dio terenskog rada nastavljen u januaru i februaru 2026. godine, putem, direktnog anketiranja uz primjenu kompjuterski potpomognutog ličnog intervjuisanja (CAPI). Terensko istraživanje provela je agencija Prism Research iz Sarajeva koristeći aplikaciju SurveyToGo. U februaru 2026. godine organizirane su i fokus grupe kao dopunska kvalitativna komponenta istraživanja, s ciljem podrške interpretaciji odabranih nalaza i dodatnog unapređenja pojedinih elemenata upitnika.

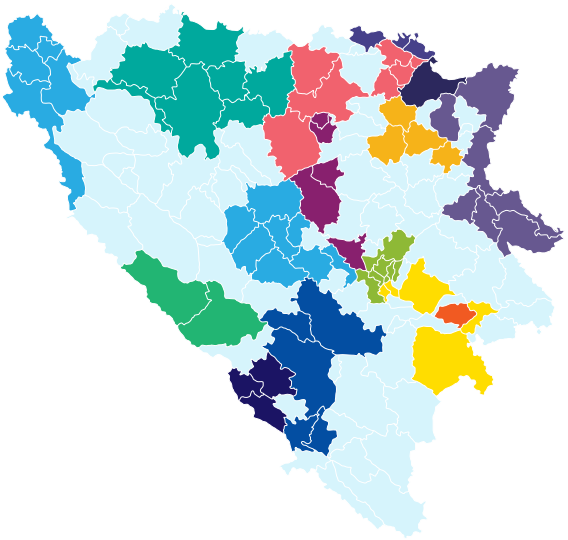
Pristup kod uzorkovanja

Strategija uzorkovanja zasnivala se na podacima Popisa stanovništva Bosne i Hercegovine iz 2013. godine i procjenama stanovništva agencije Prism Research. Uzorak je osmišljen tako da bude nacionalno reprezentativan za punoljetno stanovništvo Bosne i Hercegovine, obuhvatajući urbana i ruralna područja te osiguravajući zastupljenost prema spolu, dobi, etničkoj pripadnosti, entitetima i regijama. Nacionalno reprezentativni uzorak obuhvatio je 3.170 ispitanika. Domaćinstva su birana metodom slučajne šetnje (*random walk)*, dok su ispitanici unutar domaćinstava odabrani metodom posljednjeg rođendana.

Istraživanje je također uključivalo dodatne (*booster*) uzorke u deset prioritetnih lokalnih samouprava i zajednica i to Brčko distrikt, Srebrenica, Teslić, Doboj, Prnjavor, Mostar, Stolac, Odžak, Jajce i Velika Kladuša. Dodatni uzorci su osmišljeni kako bi omogućili detaljniju analizu na lokalnom nivou u odabranim lokalnim samoupravama i zajednicama. Minimalna veličina uzorka na svakoj od ovih lokacija iznosila je 110 uspješno završenih upitnika. Ukupan skup podataka, koji uključuje i nacionalno reprezentativni uzorak i dodatne intervjue iz *booster* uzoraka, obuhvatio je 3.800 ispitanika. Odabir domaćinstava proveden je primjenom iste metode slučajne šetnje, dok su ispitanici birani metodom posljednjeg rođendana.

Osim ako nije drugačije naznačeno, nalazi predstavljeni u ovom izvještaju temelje se na ponderiranom nacionalno reprezentativnom uzorku od 3.170 ispitanika. Podaci iz dodatnih (booster) uzoraka koriste se isključivo u slučajevima kada je izričito naznačena analiza na nivou lokalne zajednice ili samouprave te ih ne treba tumačiti kao dio nacionalnog uzorka, osim ako to nije jasno navedeno.

Ilustracija 2. Mapa lokalnih samouprava obuhvaćenih istraživanjem tokom 2020. i 2025. godine

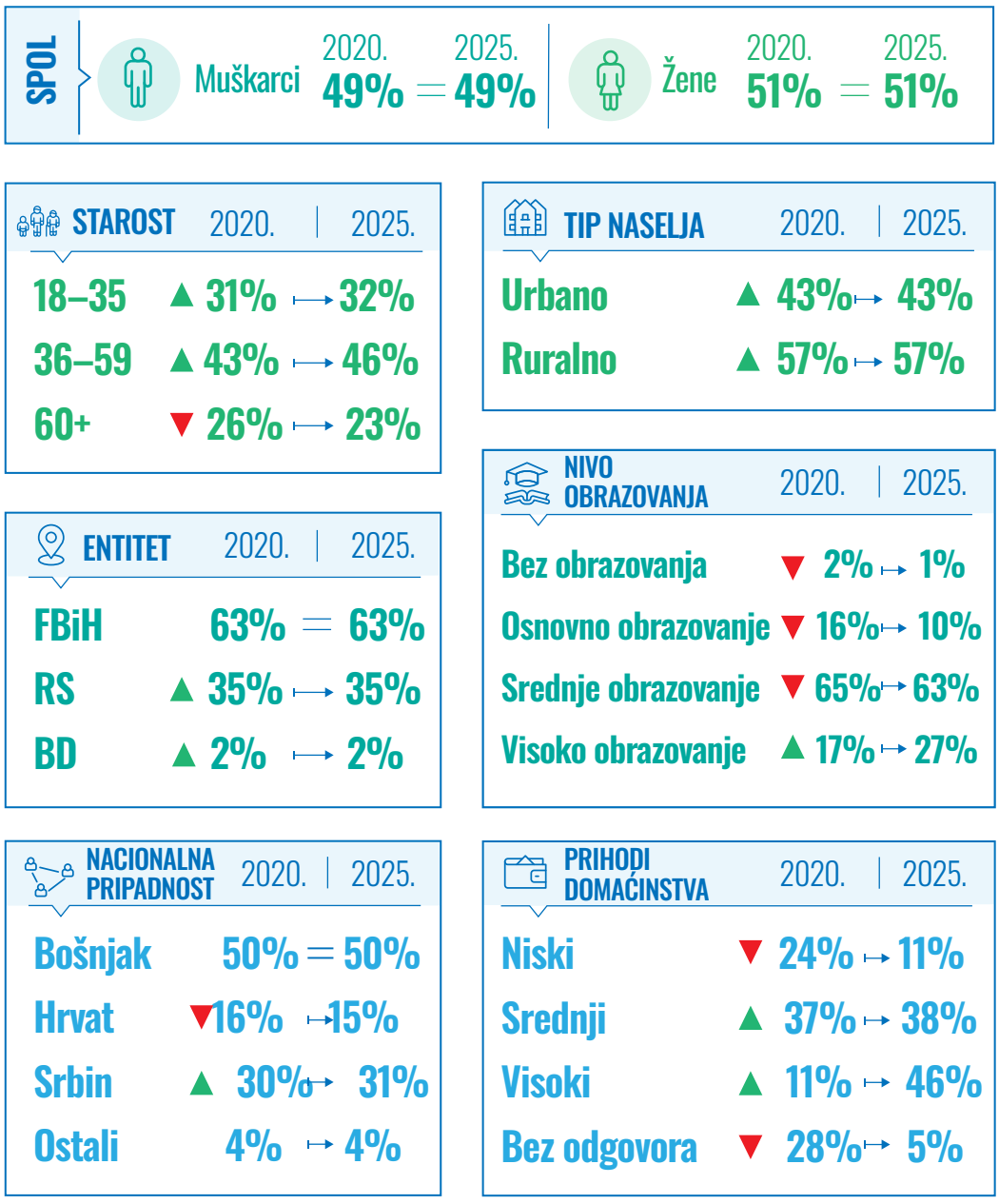
Podaci iz ankete ponderirani su prema dobi, spolu, nacionalnoj pripadnosti i vrsti naselja, u skladu s dostupnim podacima Popisa stanovništva Bosne i Hercegovine iz 2013. godine, uz očuvanje proporcionalne raspodjele ispitanika po kantonima/regijama, a samim time i po entitetima. Na nacio-

nalnom nivou margina uzorkovne greške manja je od ±2%. Na nivou entiteta margina greške iznosi približno ±3%, dok za Brčko distrikt iznosi približno ±9%.

Izvještaj uključuje odabrana poređenja s prethodnim istraživanjem prema SCORE indeksu provedenim u periodu od oktobra 2019. do marta 2020. godine, a koje je također provela agencija Prism Research putem direktnog anketiranja CAPI metodom i obuhvatilo je nacionalno reprezentativni uzorak od 3.637 ispitanika. Istraživanja iz 2020. i 2025. godine zasnivala su se na uporedivim principima uzorkovanja i ponderiranja, pri čemu je u oba slučaja kao ključna demografska referentna osnova korišten Popis stanovništva Bosne i Hercegovine iz 2013. godine, što dodatno jača uporedivost procjena na nacionalnom nivou između dva istraživačka ciklusa.

Ilustracije 2. i 3. pružaju dodatne informacije o lokacijama obuhvaćenim uzorkom i demografskoj strukturi ispitanika.

Ilustracija 3. Demografska struktura ispitanika

Kako čitati SCORE rezultate?

Istraživanje prema SCORE indeksu za Bosnu i Hercegovinu za 2025. kvantificira nivoe različitih društvenih pojava koristeći indikatore zasnovane na pitanjima iz SCORE ankete. Korištenje više pitanja za razradu jednog indikatora omogućava da se određena pojava pouzdano mjeri iz različitih perspektiva. Rezultati za svaki indikator kreću se na skali od 0 do 10, pri čemu vrijednost 0 označava potpuno odsustvo određene pojave kod pojedinca, u određenoj zajednici ili u društvu u cjelini, dok vrijednost 10 označava njenu snažnu prisutnost. Mape intenziteta (*engl.* heatmaps), poput one prikazane ovdje, prikazuju rezultat koji je svaka jedinica obuhvaćena uzorkom ostvarila za određeni indikator.

Na primjer, prikazani indikator za inkluzivni građanski identitet mjeri se pomoću tri pitanja, na skali od 0 („U potpunosti se ne slažem“) do 4 („U potpunosti se slažem“).

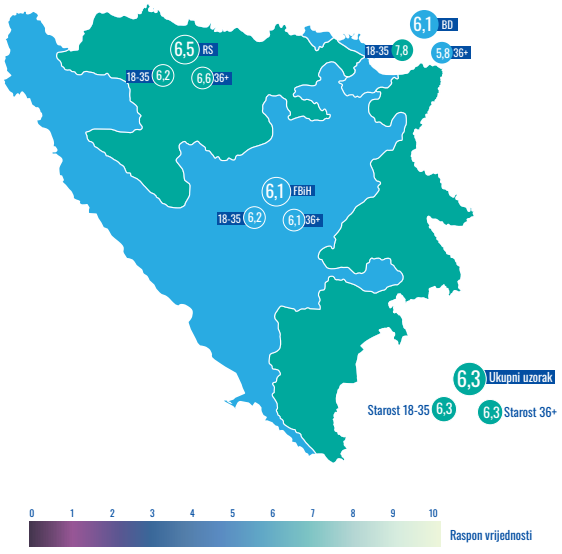
U kojoj mjeri se slažete ili ne slažete sa sljedećim tvrdnjama?

1. Među svim etničkim grupama u Bosni i Hercegovini je više stvari koje nas povezuju nego razdvajaju.
2. Smatram da trebamo pronaći zajednički identitet koji uključuje Srbe, Bošnjake, Hrvate i sve stanovnike Bosne i Hercegovine.
3. Različite etničke grupe u BiH dijele zajedničku kulturu i način života.

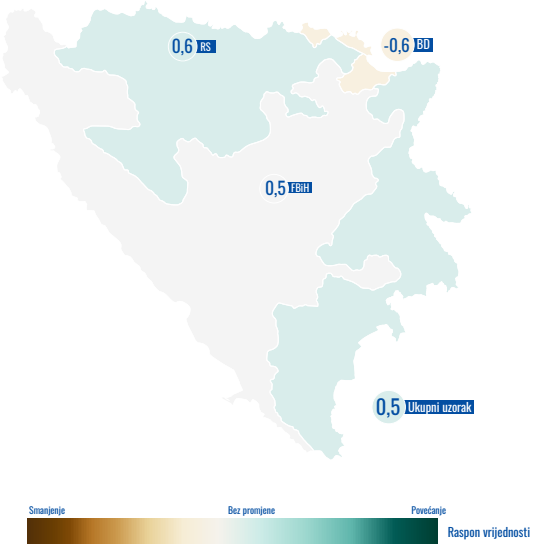
Odgovori na pitanja iz ove skale se zatim zbrajaju i preračunavaju na skali od 0 do 10 kako bi se dobili rezultati prikazani na mapi, prema sljedećoj formuli: (Q1+Q2+Q3)*10/12

Mape intenziteta promjena prikazuju kako su se vrijednosti indikatora mijenjale između 2020. i 2025. godine za svaki entitet, kao i za cjelokupan uzorak. Vrijednost promjene izračunava se oduzimanjem rezultata indikatora iz 2020. godine od rezultata iz 2025. godine, prema sljedećoj formuli: **rezultat u 2025. godini – rezultat u 2020. godini.** Dobivene vrijednosti kreću se u rasponu od −10 do +10, pri čemu negativne vrijednosti ukazuju na smanjenje prisutnosti određene pojave, pozitivne vrijednosti ukazuju na njen porast, dok vrijednost 0 označava da tokom vremena nije došlo do promjene.

Inkluzivni građanski identitet

Inkluzivni građanski identitet

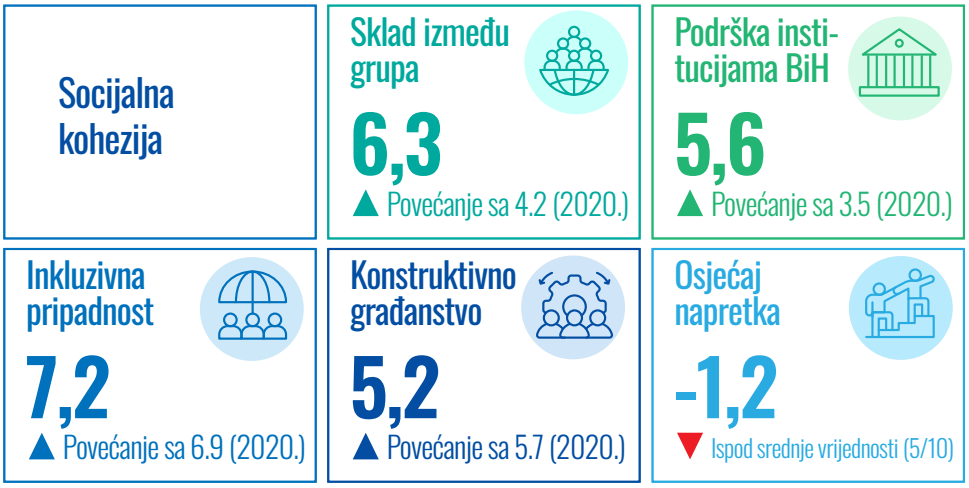

Socijalna kohezija u Bosni i Hercegovini

Socijalna kohezija u Bosni i Hercegovini

Socijalna kohezija u BiH mjerena je putem 12 indikatora organizovanih kroz pet dimenzija. Tri dimenzije u potpunosti su uporedive s rezultatima iz 2020. godine, jedna je djelimično uporediva (Konstruktivno građansko djelovanje), dok je jedna dimenzija novouvedena (Osjećaj napretka). Naredni odjeljak daje kratak pregled prije detaljnije analize svake od pet dimenzija.

Ilustracija 4. Pregled socijalne kohezije, njenih dimenzija i trendova

Posmatrano u cjelini, dimenzije socijalne kohezije u Bosni i Hercegovini u 2025. godini nalaze se na umjerenom nivou, pri čemu je većina indikatora nešto iznad srednje vrijednosti od 5 na skali od 0 do 10. Jedini izuzetak predstavlja dimenzija osjećaj napretka, koja odražava šire percepcije građana o društveno-političkom i socioekonomskom razvoju. Za razliku od ostale četiri dimenzije, dimenzija osjećaj napretka mjeri se na skali od –10 do +10. Na jednom kraju skale vrijednost –10 označava ozbiljno nazadovanje, dok na drugom kraju vrijednost +10 označava značajan napredak. Vrijednost 0 predstavlja srednju tačku i označava izostanak promjene. Uprkos negativnom rezultatu kada je riječ o osjećaju napretka, tri od pet ključnih dimenzija i to sklad između grupa, konstruktivno građansko djelovanje i podrška institucijama Bosne i Hercegovine, bilježe umjerena poboljšanja u odnosu na 2020. godinu, dok je inkluzivni osjećaj pripadnosti uglavnom ostao stabilan. Ovaj opći pregled ukazuje na opipljiva poboljšanja u društvenom tkivu, premda skromna, uprkos prisutnom osjećaju pesimizma kada je riječ o smjeru u kojem se zemlja kreće.

Iako ukupno stanje dimenzija socijalne kohezije daje ohrabrujuću sliku, važno je ove relativno pozitivne trendove posmatrati u kontekstu polazne osnove iz 2020. godine, koja je koincidirala s pandemijom COVID-19, kao periodom obilježenim visokim stepenom neizvjesnosti, društvenih poremećaja i ekonomskih poteškoća. Unatoč značajnim i statistički relevantnim zabilježenim poboljšanjima, činjenica da se poređenje vrši s ovim izrazito nepovoljnim periodom znači da rezultate koji ukazuju na napredak socijalne kohezije treba tumačiti s određenim oprezom.

Korelacijska analiza otkriva više važnih veza između dimenzija socijalne kohezije i njihovih sastavnih indikatora, ukazujući na postojanje međusobno osnažujućih dinamika ili „pozitivnih ciklusa“. Sklad između grupa povezan je s inkluzivnim građanskim identitetom i građanskom dužnošću, što ukazuje da zajednice u kojima pojedinci iskazuju veći nivo povjerenja, emocionalne bliskosti i spremnosti na interakciju s pripadnicima drugih grupa također imaju izraženiji osjećaj pripadnosti zajedničkom građanskom identitetu i snažniju posvećenost

doprinosu pozitivnim društvenim promjenama. Slično tome, percipirani osjećaj napretka pozitivno je povezan s podrškom institucijama Bosne i Hercegovine, što sugerira da građani koji smatraju da se zemlja kreće u pozitivnom smjeru također češće doživljavaju državne institucije kao legitimne i djelotvorne. Ove povezanosti zajedno ukazuju na to da poboljšanja u jednoj dimenziji socijalne kohezije mogu imati pozitivne učinke i na druge dimenzije, stvarajući međusobno osnažujuće razvojne puteve koji dugoročno doprinose jačanju socijalne kohezije.

Ključni nalaz šire slike je da Bosna i Hercegovina ne odražava sliku „urušenog društvenog tkiva“ često isticanog u neutemeljenim narativima. Naprotiv, slika na nivou države djeluje stabilnije i otpornije nego što to sugeriraju stereotipne percepcije, a ono što se svakako izdvaja je obrazac funkcionalne koegzistencije, uz nekolicinu prepoznatljivih izvora tenzija i geografskih žarišta. Unatoč i dalje prisutnim negativnim percepcijama društvenog napretka, svakodnevni stavovi i ponašanja ukazuju na to da građani aktivno učestvuju u životu svojih zajednica, sarađuju izvan okvira različitih društvenih i etničkih podjela te iskazuju povjerenje u institucije.

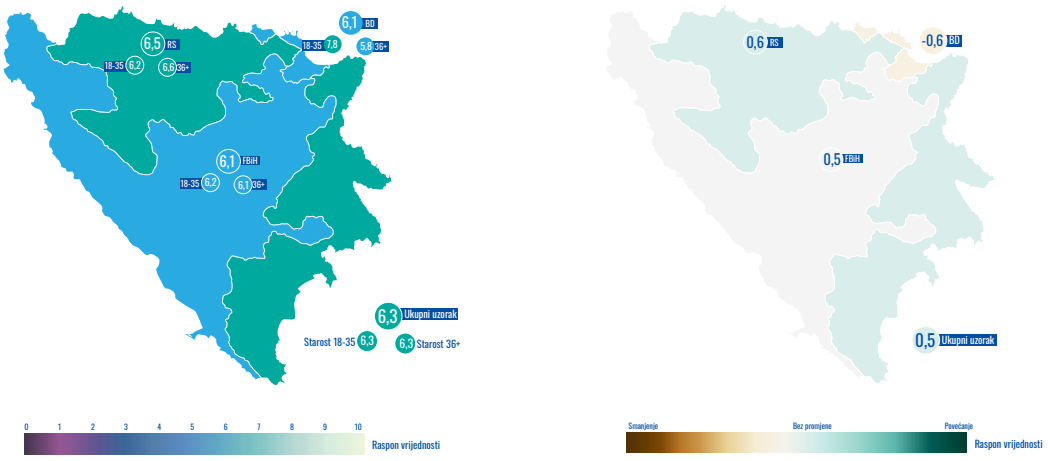
Dimenzija 1. Sklad između grupa

Sklad između grupa je složena mjera koja pokazuje kako pojedinci doživljavaju i kakav odnos imaju prema etničkim grupama kojima sami ne pripadaju. **Obuhvata četiri indikatora i to socijalnu anksioznost, društvenu distancu, međugrupno povjerenje i pozitivne osjećaje, pri čemu se svi mjere u odnosu na druge grupe.** Kao širi koncept, ova dimenzija odražava ukupnu kvalitetu odnosa, stepen komfora i otvorenosti među različitim etničkim zajednicama. U kontekstu Bosne i Hercegovine, pojam „druge grupe“ prvenstveno se odnosi na ostale konstitutivne narode, bilo Bošnjake, Hrvate ili Srbe, a u odnosu na nacionalnu pripadnost samog ispitanika.

Na nivou entiteta, rezultati za sklad između grupa pokazuju relativno male razlike, pa tako i Federacija Bosne i Hercegovine i Brčko distrikt ostvaruju rezultat od 6,1. Nasuprot tome, Republika Srpska bilježi nešto viši rezultat od 6,5, što daje nacionalni prosjek od 6,3. Ovakvi rezultati ukazuju na natprosječan nivo sklada prema pripadnicima drugih etničkih grupa u 2025. godini, ali istovremeno pokazuju da su napori usmjereni ka izgradnji transformativnog mira i pomirenja još uvijek daleko od svog završetka.

Izdvajaju se dva posebno značajna obrasca. Prije svega, mlađi ispitanici (18 do 35 godina) u Brčko distriktu iskazuju značajno viši nivo sklada s drugim grupama, s rezultatom od 6,8, u poređenju s rezultatom od 5,8 među ispitanicima starijim od 36 godina, što ukazuje na to da mlađe generacije u ovoj sredini ostvaruju pozitivnije odnose i osjećaju manje tenzija u odnosima s pripadnicima drugih grupa nego starije generacije. Drugo, Hrvati iskazuju relativno viši nivo anksioznosti u odnosima s drugim grupama općenito, što ukazuje na to da se međugrupni odnosi ne doživljavaju jednako među svim grupama niti u svim dijelovima zemlje.[9]

Ilustracija 5. Mapa intenziteta sklada s drugim grupama na nivou entiteta i promjene rezultata u periodu 2020. do 2025.

9 ANOVA, $p < 0,00$, $F = 25,0$ i Cohenov koeficijent veličine efekta = 0,56

Poređenje rezultata iz 2025. i 2020. godine pokazuje umjeren porast sklada s drugim grupama kako na nacionalnom tako i na entitetskom nivou. Na nivou ukupnog uzorka rezultat je porastao za 0,5 bodova,[10] pri čemu je u Federaciji Bosne i Hercegovine također zabilježen rast od 0,5 bodova,[11] a u Republici Srpskoj rast od 0,6 bodova.[12] Nasuprot tome, Brčko distrikt bilježi pad sklada između grupa od 0,6 bodova u istom periodu.[13]

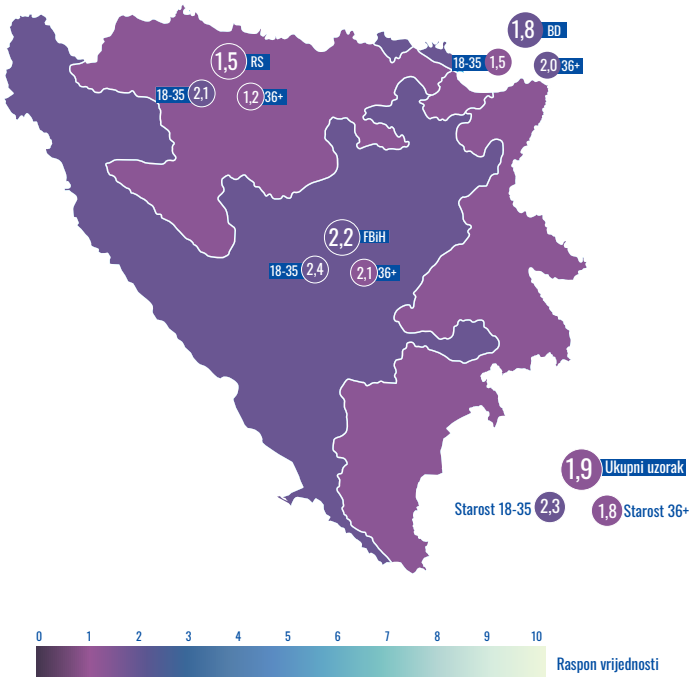
U narednom odjeljku detaljnije se razmatraju pojedinačni indikatori koji čine dimenziju sklada između grupa, a kako bi se omogućilo dublje razumijevanje međugrupnih odnosa i prepoznala područja sa izraženijim tenzijama među zajednicama.

Socijalna anksioznost prema drugim grupama

Socijalna anksioznost mjeri stepen u kojem se pojedinci osjećaju ugroženo ili nelagodno u prisustvu pripadnika određenih etničkih grupa. Na nivou ukupnog uzorka rezultat iznosi 1,9, što ukazuje na nizak nivo socijalne anksioznosti. Međutim, s obzirom na intenzitet formulacije ovog indikatora, odnosno na osjećaj „ugroženosti“ u prisustvu pripadnika drugih grupa, idealan rezultat bio bi bliži vrijednosti 0, tako da premda niski, stepen socijalne anksioznosti nije zanemarljiv.

Na nivou entiteta socijalna anksioznost nešto je viša u Federaciji Bosne i Hercegovine (2,1) nego u Republici Srpskoj (1,5) i Brčko distriktu (1,9). Između 2020. i 2025. godine nisu zabilježene statistički značajne promjene ni na entitetskom nivou ni na nivou ukupnog uzorka, što ukazuje na to da je nivo socijalne anksioznosti ostao stabilan tokom vremena.

Ilustracija 6. Mapa intenziteta socijalne anksioznosti prema drugim grupama na nivou entiteta

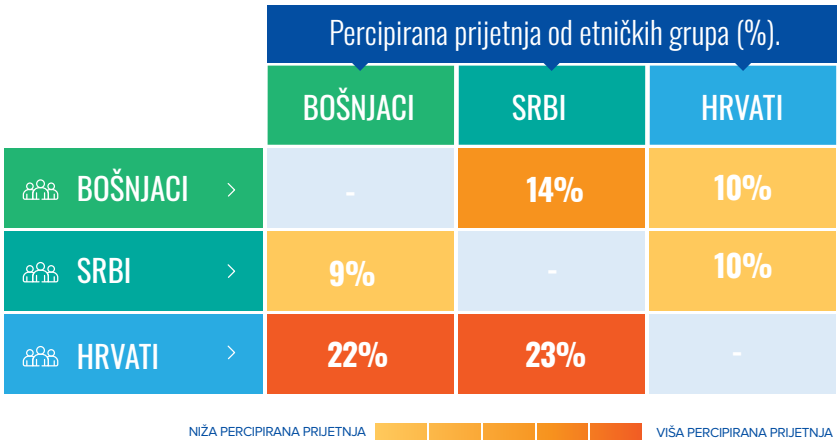
Detaljnija slika dobija se kroz analizu odgovora temeljem nacionalne pripadnosti ispitanika. Analiza pojedinačnih stavki koje čine indikator socijalne anksioznosti pokazuje uočljive razlike među grupama. U poređenju s Bošnjacima i Srbima, Hrvati iskazuju viši nivo osjećaja ugroženosti u

10 ANOVA, $p < 0,00$, $F = 86,3$ i Cohenov koeficijent veličine efekta = 0,24
11 ANOVA, $p < 0,00$, $F = 55,1$ i Cohenov koeficijent veličine efekta = 0,24
12 ANOVA, $p < 0,00$, $F = 45,7$ i Cohenov koeficijent veličine efekta = 0,29
13 ANOVA, $p < 0,00$, $F = 8,6$ i Cohenov koeficijent veličine efekta = 0,28

prisustvu pripadnika drugih etničkih grupa,[14] pri čemu približno svaki peti Hrvat navodi da se osjeća umjereno ili izrazito ugroženo u prisustvu Bošnjaka i Srba. Takav osjećaj nelagode nije prisutan u istoj mjeri kod drugih grupa gdje tek oko 10% Bošnjaka i Srba navodi da se osjeća ugroženo u prisustvu Hrvata.

Nadalje, socijalna anksioznost prema drugim grupama među Hrvatima značajno je porasla tokom vremena, povećavši se sa 1,1 u 2020. godini na 3,0 u 2025. godini, što predstavlja više nego dvostruko povećanje.[15] Nasuprot tome, između 2020. i 2025. godine nisu zabilježene statistički značajne promjene među Bošnjacima i Srbima. Ovi nalazi ukazuju na određenu asimetriju u međugrupnim percepcijama, pri čemu je povećana socijalna anksioznost prvenstveno koncentrirana među hrvatskim stanovništvom.

Ilustracija 7. Učestalost odgovora na stavke koje čine indikator socijalne anksioznosti, prikazana prema nacionalnoj pripadnosti ispitanika na nivou ukupnog uzorka (umjereno + izrazito).

Društvena distanca prema drugim grupama

Društvena distanca mjeri stepen u kojem ispitanici ne bi bili spremni prihvatiti pripadnike drugih grupa u različitim oblicima međuljudskih odnosa, od bliskih srodničkih veza tazbinskim putem do prijateljskih i poslovnih odnosa.

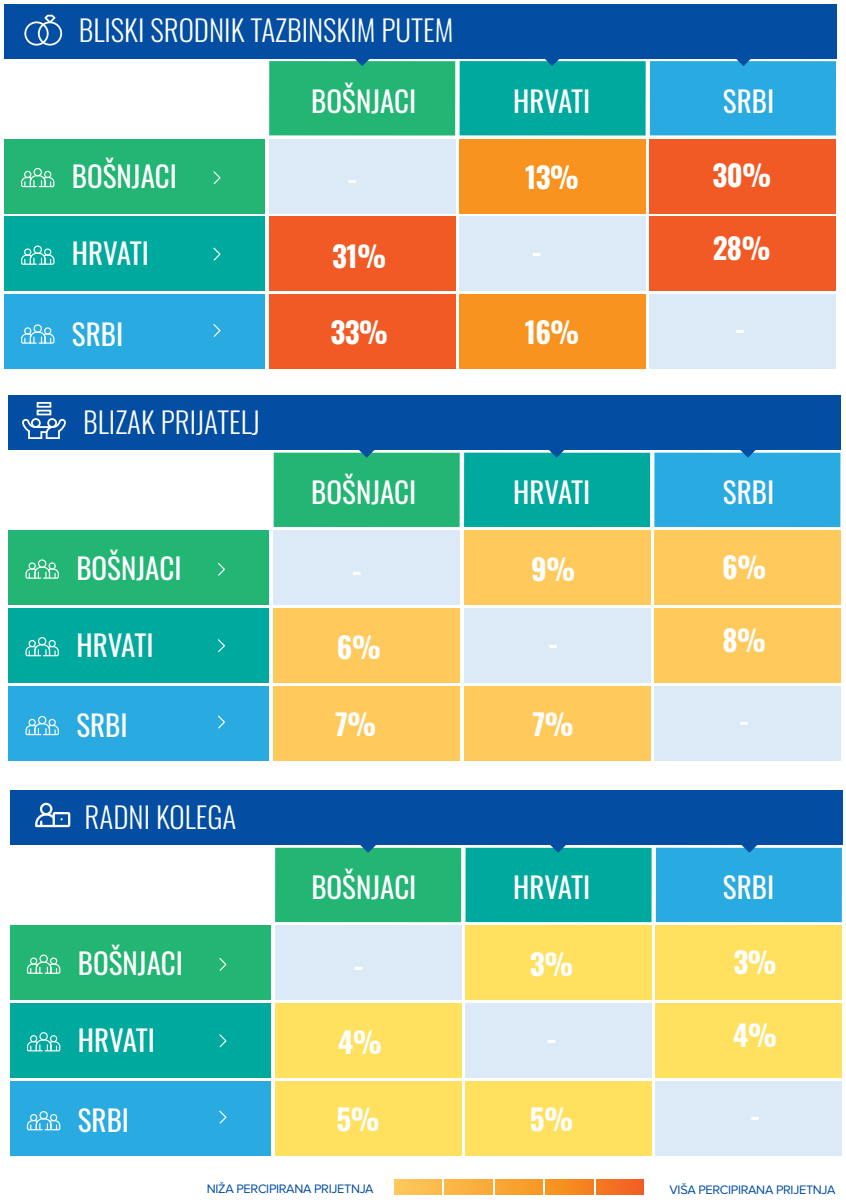
Na nivou ukupnog uzorka rezultat iznosi 2,9, što ukazuje na nizak nivo društvene distance. Navedeno sugerira da su, u cjelini gledano, ispitanici uglavnom otvoreni za uspostavljanje međuljudskih odnosa s pripadnicima drugih nacionalnosti.

Na nivou entiteta razlike su minimalne pa tako Brčko distrikt bilježi nešto viši rezultat (3,4), slijedi Federacija Bosne i Hercegovine (3,0), dok Republika Srpska ima najniži rezultat (2,8), uz napomenu da ove razlike nisu statistički značajne. Između 2020. i 2025. godine nisu zabilježene statistički značajne promjene ni na nivou države ni na nivou entiteta, što ukazuje na to da je nivo društvene distance prema drugim grupama ostao nepromijenjen tokom vremena. Analiza rezultata prema nacionalnoj pripadnosti prikazana u tabelama u nastavku pokazuje da su ukupni nivoi društvene distance relativno ujednačeni među etničkim grupama, što potvrđuju i rezultati za indikator društvene distance prema drugim grupama pa tako Bošnjaci bilježe rezultat 2,9, Hrvati 3,3, a Srbi 2,8. Većina ispitanika, bez obzira na etničku pripadnost, iskazuje malo ili nimalo protivljenja uspostavljanju bliskih prijateljskih ili poslovnih odnosa s pripadnicima drugih etničkih grupa. Međutim, veće rezerve pojavljuju se kada je riječ o sklapanju braka s pripadnicima drugih grupa. Oko 30% Bošnjaka i Srba navodi da ne bi prihvatilo brak s pripadnicima drugih etničkih grupa. Hrvati u tom pogledu pokazuju nešto veću otvorenost, pri čemu u prosjeku oko 15% ispitanika navodi da ne bi prihvatilo takav brak.

14 ANOVA, $p < 0,00$, $F = 25,0$ i Cohenov koeficijent veličine efekta = 0,56

15 ANOVA, $p < 0,00$, $F = 102,5$ i Cohenov koeficijent veličine efekta = 0,72

Ilustracija 8. Učestalost odgovora za indikator društvene distance, prikazana prema nacionalnoj pripadnosti (% „Nikako ne bih prihvatio/la“ + „Ne bih prihvatio/la, osim ako se ne otklone moje zabrinutosti“)

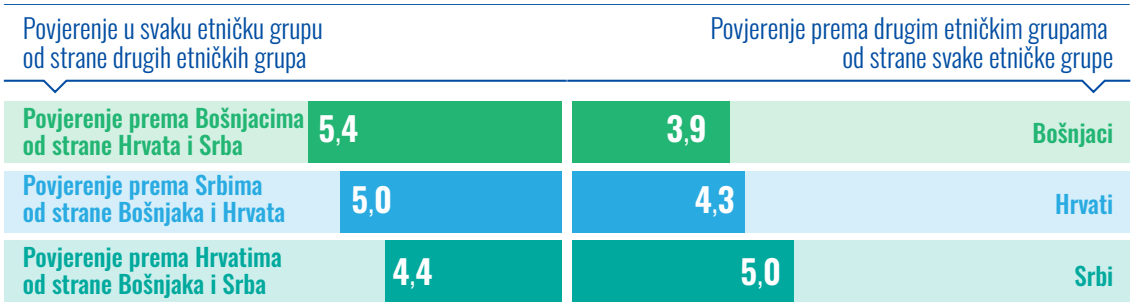
Povjerenje između grupa

Kao još jedan indikator sklada s drugim grupama, međugrupno povjerenje mjeri prosječan nivo povjerenja koji ispitanik iskazuje prema pripadnicima različitih etničkih grupa. Na nivou ukupnog uzorka, ukupni rezultat za međugrupno povjerenje prema drugim grupama iznosi 4,2, što je nešto ispod prosjeka i ukazuje na to da u Bosni i Hercegovini i dalje postoji određeni stepen skepticizma kada je riječ o međugrupnim odnosima. Nisu uočene značajne razlike između entiteta pa tako i Federacija Bosne i Hercegovine i Republika Srpska ostvaruju rezultat 4,2, dok Brčko distrikt bilježi rezultat 4,0. Također, nivoi povjerenja prema drugim grupama ostali su uglavnom nepromijenjeni između 2020. i 2025. godine, kako na nivou entiteta tako i na nivou ukupnog uzorka.

Rezultati međugrupnog povjerenja, prikazani prema etničkoj pripadnosti, pokazuju da pripadnici drugih grupa najmanje vjeruju Hrvatima, dok Bošnjaci iskazuju najniži nivo povjerenja prema pripadnicima drugih grupa. Iako Bošnjaci i Srbi iskazuju veće nepovjerenje prema Hrvatima, takvo nepovjerenje nije uzvraćeno u istoj mjeri, budući

da Hrvati pokazuju viši nivo povjerenja prema drugim grupama nego Bošnjaci i Srbi.[16] Posebno je značajno da je rezultat povjerenja prema drugim grupama među Hrvatima porastao sa 3,7 u 2020. godini na 5,0 u 2025. godini.[17] Dok kod Bošnjaka nije zabilježena značajnija promjena u nivou povjerenja prema drugim grupama, sličan pozitivan trend prisutan je kod Srba, premda u manjoj mjeri, pri čemu je njihov rezultat porastao sa 3,4 u 2020. godini na 4,3 u 2025. godini.[18]

Ilustracija 9. Rezultati po pitanju povjerenja između grupa prema nacionalnoj pripadnosti

Dodatni uvid u nalaze o povjerenju među grupama ukazuje na prisustvo međusobnog nepovjerenja između Bošnjaka i Srba. Povjerenje koje Bošnjaci iskazuju prema Srbima iznosi 4,1, dok povjerenje koje Srbi iskazuju prema Bošnjacima iznosi 4,8 na skali od 10, pri čemu su oba rezultata ispod srednje vrijednosti od 5. Gledano prema demografskim karakteristikama, nisu uočene značajne razlike u povjerenju prema drugim grupama u odnosu na dob, spol ili radni status ispitanika. Međutim, ispitanici s višim stepenom obrazovanja uglavnom iskazuju veći stepen povjerenja prema drugim grupama. Posmatrani objedinjeno, navedeni obrasci ukazuju da jačanje povjerenja među etničkim grupama ostaje jedno od ključnih programskih i političkih pitanja u Bosni i Hercegovini. Premda su društvena distanca i osjećaj prijetnje od drugih grupa relativno niski, a svakodnevna koegzistencija se čini funkcionalna, i dalje je prisutan određeni stepen nepovjerljivosti prema drugim grupama.

Pozitivni osjećaji prema drugim grupama

Posljednja komponenta sklada između grupa jesu pozitivni osjećaji prema drugim grupama, koji mjere u kojoj mjeri ispitanici osjećaju toplinu i pozitivne emocije prema pripadnicima drugih grupa, nasuprot hladnim ili negativnim. Na nivou ukupnog uzorka rezultat za pozitivne osjećaje iznosi 5,4, što je nešto iznad prosjeka i ukazuje na to da odnose između grupa u Bosni i Hercegovini uglavnom karakteriziraju neutralni do umjereno pozitivni osjećaji. Kao i kod povjerenja između grupa, razlike između entiteta su minimalne, pa tako Federacija Bosne i Hercegovine ostvaruje rezultat 5,2, Republika Srpska 5,8, a Brčko distrikt 5,5. U periodu od 2020. do 2025. godine nisu zabilježene značajne promjene ni na nivou ukupnog uzorka ni na nivou entiteta.

Analiza prema nacionalnoj pripadnosti pokazuje da većina ispitanika prema drugim grupama iskazuje umjerene ili „mlake“ osjećaje, pri čemu se najveći broj odgovora nalazi u rasponu od neutralnih do pozitivnih osjećaja. Jedno posebno izraženo područje tenzija odnosi se na osjećaje Hrvata prema Srbima[19], pri čemu gotovo 40% Hrvata navodi da prema Srbima gaji hladne ili negativne emocije. Ovaj nalaz je posebno zabrinjavajući imajući u vidu da su pozitivni osjećaji prema drugim grupama među Hrvatima opali sa 5,9 u 2020. godini na 4,4 u 2025. godini.[20] Nasuprot tome, kod Bošnjaka je zabilježen pozitivan trend, pri čemu su pozitivni osjećaji prema drugim grupama porasli sa 4,6 na 5,6,[21] dok su kod Srba ostali uglavnom stabilni tokom proteklih pet godina.

16 ANOVA, $p < 0,00$, $F = 16,3$ i Cohenov koeficijent veličine efekta = 0,45
17 ANOVA, $p < 0,00$, $F = 40,8$ i Cohenov koeficijent veličine efekta = 0,51
18 ANOVA, $p < 0,00$, $F = 40,8$ i Cohenov koeficijent veličine efekta = 0,38
19 ANOVA, $p < 0,00$, $F = 216,4$ i Cohenov koeficijent veličine efekta = 1,47
20 ANOVA, $p < 0,00$, $F = 49,3$ i Cohenov koeficijent veličine efekta = 0,53
21 ANOVA, $p < 0,00$, $F = 76,1$ i Cohenov koeficijent veličine efekta = 0,39

Ilustracija 10. Učestalost odgovora za indikator pozitivnih osjećaja prema nacionalnoj pripadnosti ispitanika

% različitih osjećaja prema Bošnjacima prema nacionalnoj pripadnosti	Hladna i negativna (0–3)	Neutralna (4–6)	Topla i pozitivna (7–10)
HRVATI	12%	49%	24%
SRBI	16%	41%	27%

% različitih osjećanja prema Srbima	Hladna i negativna (0–3)	Neutralna (4–6)	Topla i pozitivna (7–10)
BOŠNJACI	19%	38%	40%
HRVATI	39%	27%	32%

% različitih osjećanja prema Hrvatima	Hladna i negativna (0–3)	Neutralna (4–6)	Topla i pozitivna (7–10)
BOŠNJACI	15%	40%	42%
SRBI	19%	41%	37%

Dimenzija 2. Inkluzivni osjećaj pripadnosti

Inkluzivni osjećaj pripadnosti mjeri stepen u kojem pojedinci imaju pluralističko poimanje identiteta u Bosni i Hercegovini i u kojoj mjeri se identificiraju kao građani Bosne i Hercegovine. Ova dimenzija objedinjuje inkluzivni građanski identitet i samoidentifikaciju kao građanina Bosne i Hercegovine kako bi se procijenilo u kojoj mjeri pojedinci prevazilaze etnonacionalne identitete i razvijaju zajednički osjećaj pripadnosti državi, bez obzira na etničke razlike.

Inkluzivni osjećaj pripadnosti od posebnog je značaja u Bosni i Hercegovini, gdje su društveni i politički život snažno oblikovani etnonacionalnim podjelama. Ranija istraživanja pokazala su da su izraženiji inkluzivni građanski identitet i snažnija identifikacija s ulogom građanina Bosne i Hercegovine povezani s višim nivoima povjerenja između grupa.[22]

Ova dimenzija socijalne kohezije zabilježila je najviši rezultat među svim dimenzijama kako 2020. godine, tako i 2025, te je ostala stabilna tokom proteklih pet godina. Veliki broj ispitanika podržava ideju zajedničkog identiteta i zajedničkog života, iako postoje određene razlike među etničkim grupama. Ipak, i dalje ima prostora za unapređenje ove dimenzije, a snažniji inkluzivni osjećaj pripadnosti bio bi izuzetno poželjan za Bosnu i Hercegovinu.

Inkluzivni građanski identitet

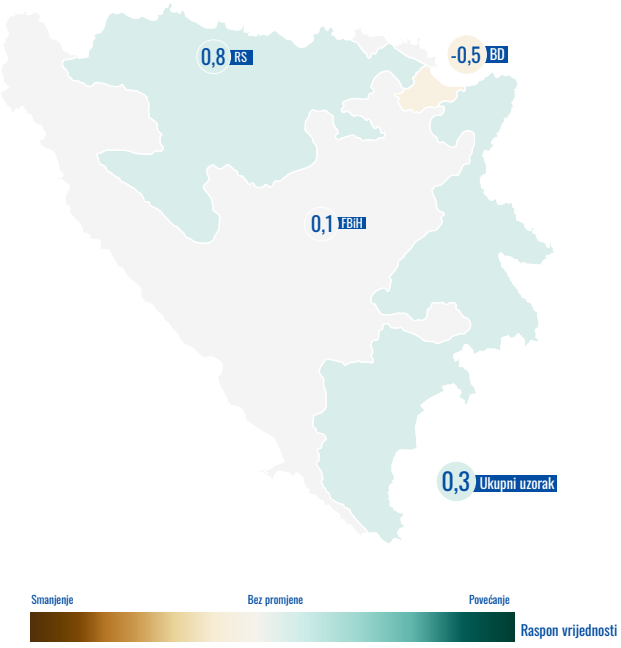
Inkluzivni građanski identitet mjeri stepen u kojem ispitanici prepoznaju zajednički identitet, faktore koji povezuju ljude te zajednički način života među različitim etničkim grupama. Na nivou ukupnog uzorka rezultat iznosi 6,6, što ukazuje na umjereno visok nivo inkluzivnog građanskog identiteta. Ne postoje značajne razlike u rezultatima između entiteta, pa tako Federacija Bosne i Hercegovine bilježi rezultat 6,7, Republika Srpska 6,4, a Brčko

22 Guest, A., Machlouzarides, M., i Scheerder, A. (2020). Resilient Citizenship in Bosnia and Herzegovina: Building resilience against radicalisation, civic apathy and intergroup tension. Preuzmi izvještaj

distrikt 6,6. Sličan obrazac prisutan je i među etničkim grupama, pri čemu nisu uočene značajnije razlike.

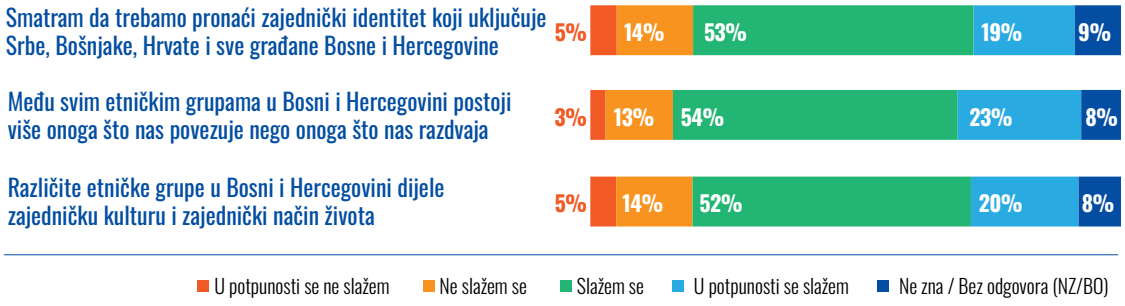
Mapa intenziteta promjena ukazuje na porast inkluzivnog građanskog identiteta u Republici Srpskoj,[23] blagi pad u Brčko distriktu te stabilne rezultate u Federaciji Bosne i Hercegovine u periodu 2020. i 2025. godine.

Ilustracija 11. Mapa intenziteta inkluzivnog građanskog identiteta na nivou entiteta s prikazom promjena 2020. i 2025. godine

Dosljedno visoki rezultati u svim entitetima i među svim etničkim grupama, zajedno s pozitivnim trendom zabilježenim u Republici Srpskoj, ukazuju na to da većina ispitanika ima pluralistički građanski identitet koji obuhvata sve etničke grupe. Ovu sliku dodatno potvrđuju odgovori na nivou ukupnog uzorka, koji pokazuju da se približno 70 do 80% ispitanika slaže ili u potpunosti slaže s tvrdnjama da među etničkim grupama postoji zajednički identitet, faktori koji ih povezuju te zajednički način života.

Ilustracija 12. Učestalost odgovora na pitanja iz indikatora inkluzivnog građanskog identiteta na nivou ukupnog uzorka

23 ANOVA, $p < 0,00$, $F = 60,6$ i Cohenov koeficijent veličine efekta = 0,36

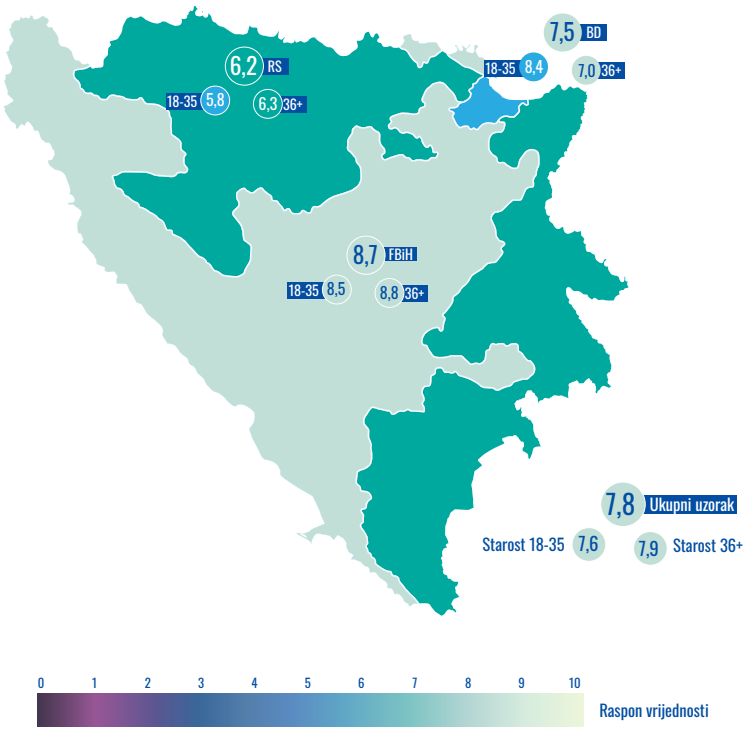
Samoidentifikacija kao građanin/ka Bosne i Hercegovine

Samoidentifikacija kao građanin/ka Bosne i Hercegovine mjeri stepen u kojem se ispitanici identificiraju s državom, na skali od „nikako“ do „u potpunosti“. S rezultatom od 7,8 na nivou ukupnog uzorka, ovaj indikator ukazuje na veoma visok stepen identifikacije s državom, čak viši nego kod inkluzivnog građanskog identiteta.

Međutim, za razliku od inkluzivnog građanskog identiteta, kod ovog indikatora prisutne su izraženije razlike između entiteta i pojedinih demografskih grupa. Na nivou entiteta, Federacija Bosne i Hercegovine ostvaruje rezultat od 8,7, što je iznad prosjeka ukupnog uzorka, dok Republika Srpska bilježi niži rezultat od 6,2, a Brčko distrikt rezultat od 7,5, blizu ukupnog prosjeka. Posebno je značajno da u Brčko distriktu postoji izražena generacijska razlika gdje mladi ostvaruju rezultat od 8,4, dok ispitanici stariji od 36 godina ostvaruju rezultat od 7,0, što ukazuje na snažniju identifikaciju s državom među mlađim generacijama.

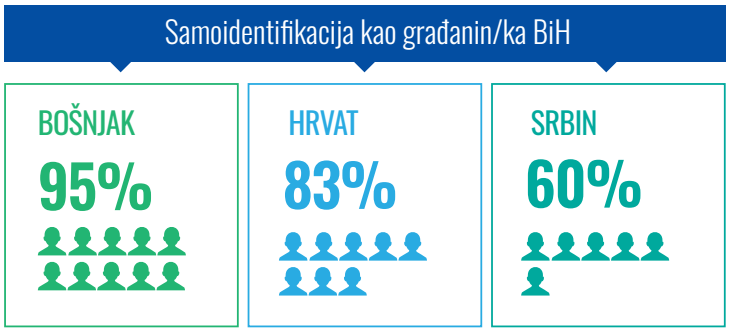
Tokom vremena, nivoi identifikacije kao građanina/ke Bosne i Hercegovine ostali su stabilni u svim entitetima između 2020. i 2025. godine. Ovi obrasci ukazuju na to da je identifikacija s državom općenito snažna, naročito u Federaciji Bosne i Hercegovine, dok je u Republici Srpskoj osjećaj povezanosti s državom nešto slabije izražen. Međutim, nema naznaka koji bi upućivale na trend opadanja.

Ilustracija 13. Mapa intenziteta samoidentifikacije kao građanina/ke Bosne i Hercegovine na nivou entiteta

Gledano prema nacionalnoj pripadnosti, gotovo svi Bošnjaci identificiraju se kao građani Bosne i Hercegovine (95%). Ovaj udio je nešto niži među Hrvatima (83%), dok se znatno manji udio Srba identificira kao građani Bosne i Hercegovine (60%). Nivoi identifikacije ostali su stabilni među svim etničkim grupama u periodu od 2020. do 2025. godine, bez naznaka opadanja.

Ilustracija 14. Učestalost odgovora na indikator samoidentifikacije kao građanina/ke Bosne i Hercegovine prema nacionalnoj pripadnosti (% „U potpunosti“ + „Da, donekle“)

Dimenzija 3. Konstruktivno građansko djelovanje

Konstruktivno građansko djelovanje je složena dimenzija sa **tri sastavna indikatora** i to **građanska svijest, građanska dužnost i saradnja u zajednici.** U poređenju s 2020. godinom, i građanska svijest, jednako kao i građanska dužnost, bilježe blagi porast. Saradnja u zajednici predstavlja novi indikator uveden 2025. godine, koji mjeri ponašanja i interakcije na nivou lokalne zajednice, za razliku od širih građanskih stavova na nacionalnom nivou.

Građanska svijest

Građanska svijest mjeri stepen u kojem su ispitanici upoznati s mogućnostima uključivanja u procese javnog odlučivanja, koliko poznaju strukturu vlasti te u kojoj mjeri prate društvena i politička dešavanja u svojoj zajednici.

U 2025. godini građanska svijest nalazi se nešto ispod prosjeka i iznosi 4,5 na skali od 10. Ovaj indikator pokazuje ujednačene rezultate među etničkim grupama, entitetima, spolovima i dobnim skupinama. Istovremeno, građanska svijest je izraženija među ispitanicima s višim stepenom obrazovanja te dostiže vrijednost od 5,2 među osobama sa završenim visokim obrazovanjem, u poređenju s rezultatom od 3,9 među ispitanicima sa završenim osnovnim obrazovanjem.[24]

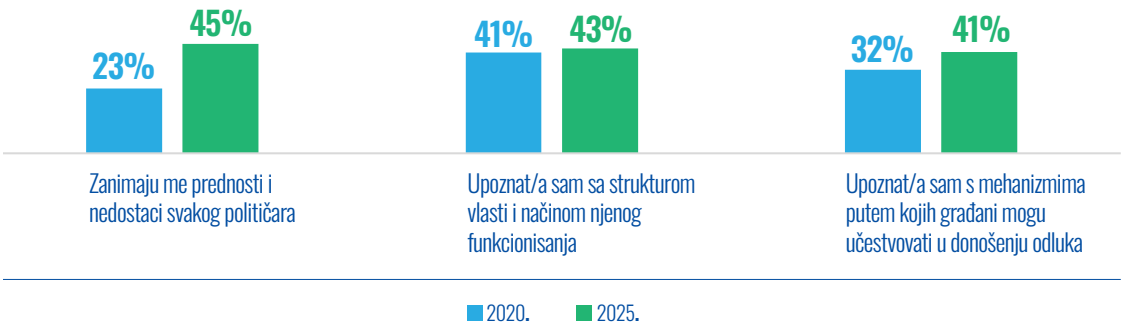
Na nivou ukupnog uzorka, građanska svijest je porasla u odnosu na 2020. godinu, povećavši se sa 3,5 na 4,5.[25] Na nivou pojedinačnih stavki, najizraženija promjena odnosi se na povećano interesovanje za prednosti i nedostatke političara, koje je poraslo sa 23% na 45%. Također se povećalo poznavanje mehanizama za uključivanje u politički život, sa 32% na 41%.

Međutim, obrasci promjena razlikuju se među pojedinim demografskim grupama. Kod muškaraca je građanska svijest ostala uglavnom bez promjena. Kod žena je, nasuprot tome, zabilježen značajan porast, sa 3,0 u 2020. godini na 4,4 u 2025. godini.[26] Značajno povećanje zabilježeno je i među stanovnicima ruralnih područja, gdje je rezultat porastao sa 3,4 na 4,6 u 2025. godini.[27]

Razlike su vidljive i među etničkim grupama. Među Srbima je zabilježeno relativno skromno povećanje građanske svijesti, sa 3,7 u 2020. godini na 4,3 u 2025. godini.[28] Kod Bošnjaka i Hrvata porast je izraženiji, pa tako među Bošnjacima rezultat raste sa 3,5 na 4,6,[29] dok među Hrvatima raste sa 3,2 na 4,7.[30]

24 ANOVA, $p < 0,00$, $F = 43,4$ i Cohenov koeficijent veličine efekta = 0,48.
25 ANOVA, $p < 0,00$, $F = 168,2$ i Cohenov koeficijent veličine efekta = 0,35.
26 ANOVA, $p < 0,00$, $F = 190,8$ i Cohenov koeficijent veličine efekta = 0,56.
27 ANOVA, $p < 0,00$, $F = 138,4$ i Cohenov koeficijent veličine efekta = 0,46.
28 ANOVA, $p < 0,00$, $F = 15,4$ i Cohenov koeficijent veličine efekta = 0,2.
29 ANOVA, $p < 0,00$, $F = 103,3$ i Cohenov koeficijent veličine efekta = 0,42
30 ANOVA, $p < 0,00$, $F = 95,2$ i Cohenov koeficijent veličine efekta = 0,62.

Ilustracija 15. Učestalost odgovora za indikator građanske svijesti na nivou ukupnog uzorka u 2020. i 2025. godini (% „Donekle liči na mene“ + „U potpunosti liči na mene“)

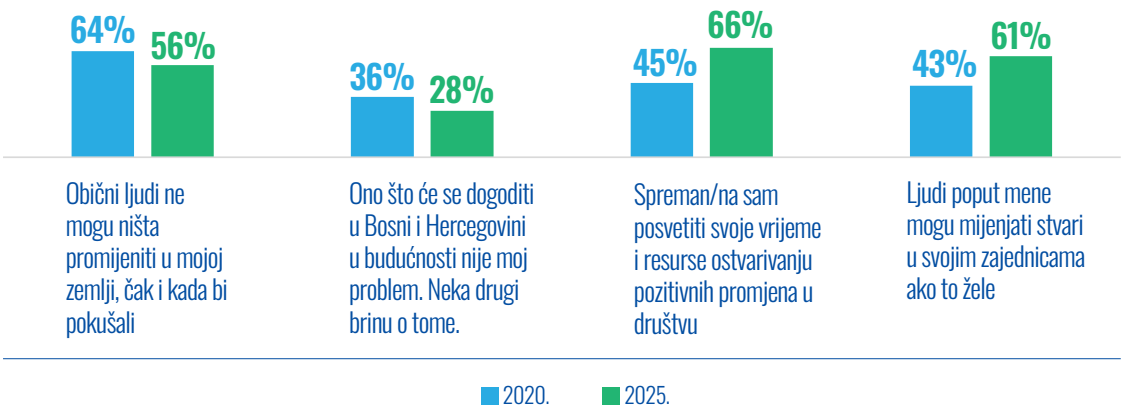
Građanska dužnost

Građanska dužnost mjeri spremnost građana da preuzmu odgovornost za svoju zemlju i učestvuju u javnom životu. U Bosni i Hercegovini nivo građanske dužnosti iznosi 5,8 od 10, što je nešto iznad srednje vrijednosti skale. U odnosu na 2020. godinu, ovaj indikator porastao je za 0,9 bodova.[31]

Na nivou pojedinačnih stavki vidljiv je jasan pozitivan trend. Posebno je porastao udio ispitanika koji su spremni posvetiti svoje vrijeme i resurse unapređenju društva, sa 45% na 66%. Također, udio onih koji vjeruju da ljudi poput njih mogu utjecati na promjene u svojoj zajednici porastao je sa 43% na 61%.

Općenito, nisu uočene značajne razlike u nivou građanske dužnosti prema spolu, dobi ili entitetu. Istovremeno, stepen građanske dužnosti nešto je viši među Bošnjacima (6,2) nego među Srbima i Hrvatima (5,5).[32] Analiza pojedinačnih stavki pokazuje da se 28% Bošnjaka slaže s tvrdnjom da ih ne zanima šta će se u budućnosti dešavati s Bosnom i Hercegovinom. Među Srbima taj udio iznosi 32%, dok među Hrvatima raste na 40%. S druge strane, Bošnjaci češće iskazuju spremnost da ulažu svoje vrijeme i resurse u dobrobit svoje zajednice, što navodi 72% Bošnjaka, u poređenju sa 64% Hrvata i 58% Srba.

Ilustracija 16. Učestalost odgovora za indikator građanske dužnosti na nivou ukupnog uzorka u 2020. i 2025. godini (% „Donekle se slažem“ + „U potpunosti se slažem“)

31 ANOVA, $p < 0,00$, $F = 428,8$ i Cohenov koeficijent veličine efekta = 0,5.

32 ANOVA, $p < 0,00$, $F = 27,1$ i Cohenov koeficijent veličine efekta = 0,34.

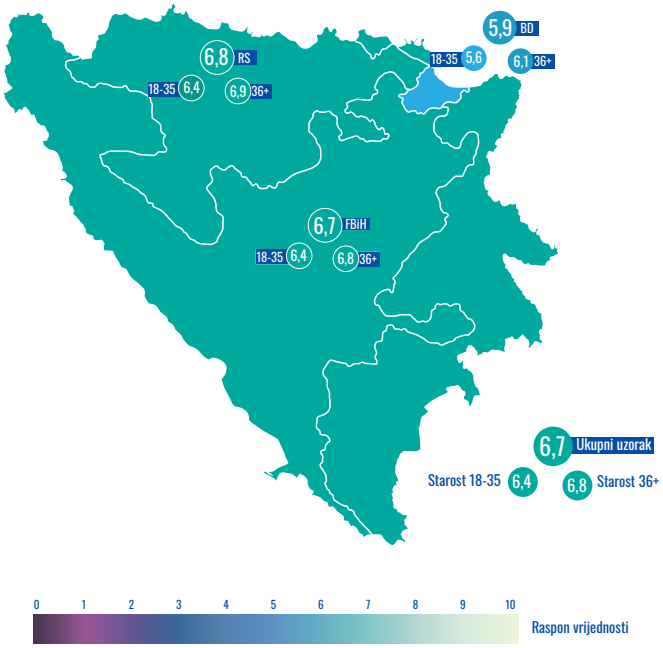
Saradnja u zajednici

Saradnja u zajednici mjeri nivo međusobne podrške, solidarnosti i sposobnosti zajednice da zajednički djeluje. Ovaj indikator pokazuje imaju li ljudi prijateljske odnose sa svojim susjedima, mogu li računati na pomoć u teškim situacijama te jesu li spremni zajednički raditi na rješavanju zajedničkih problema.

Nivo saradnje u zajednici relativno je visok i iznosi 6,7 od 10. Posmatrajući pojedinačne stavke koje čine ovaj indikator, oko 80% ispitanika navodi da ima prijateljske odnose sa susjedima i da može računati na njihovu podršku kada je potrebna. Istovremeno, 70% ispitanika smatra da ljudi u njihovoj zajednici zajedno rade na rješavanju problema.

Određene razlike u nivou saradnje u zajednici uočavaju se između entiteta. U Republici Srpskoj i Federaciji Bosne i Hercegovine ovaj indikator iznosi između 6,7 i 6,8, dok je u Brčko distriktu niži i iznosi 5,9.[33]

Ilustracija 17. Mapa intenziteta rezultata za saradnju u zajednici na nivou entiteta

Dimenzija 4. Podrška institucijama BiH

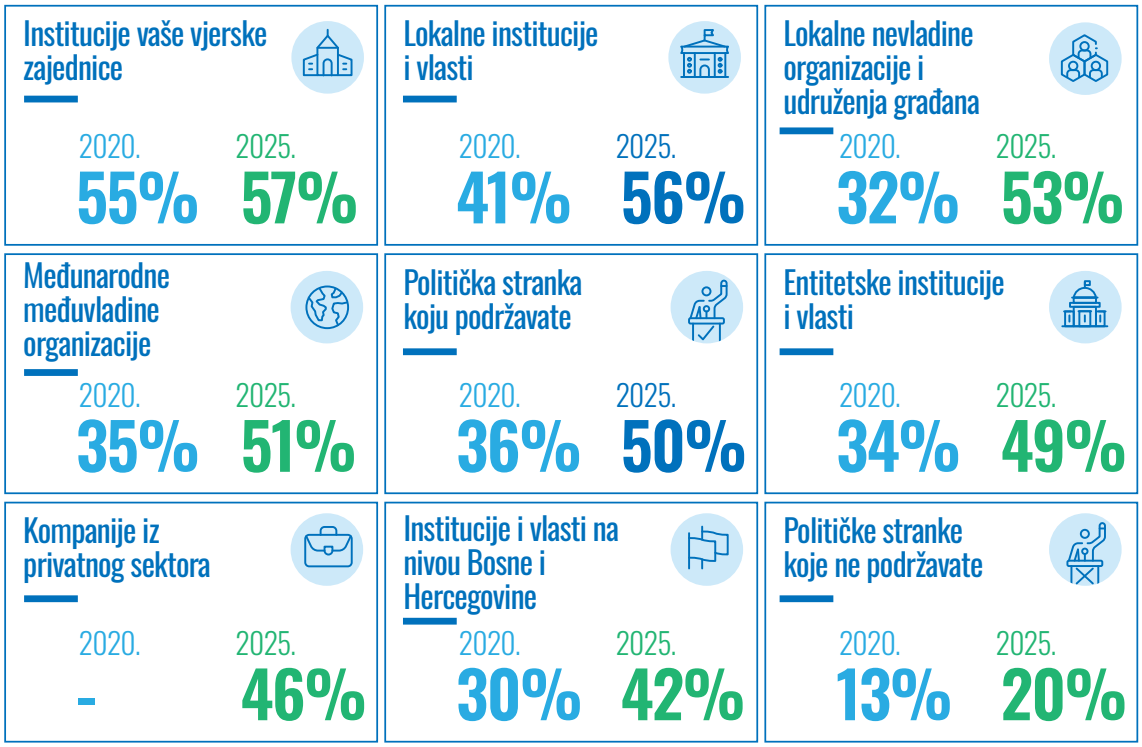
Podrška institucijama Bosne i Hercegovine jedna je od dimenzija socijalne kohezije i obuhvata **dva indikatora** i to **povjerenje u državne institucije i percepciju legitimnosti Bosne i Hercegovine.** Podrška institucijama Bosne i Hercegovine porasla je sa 5,0 na 5,6 u odnosu na 2020. godinu. Ova promjena prvenstveno je rezultat povećanja povjerenja u državne institucije, dok je percepcija legitimnosti Bosne i Hercegovine ostala stabilna. Uzimajući u obzir globalne negativne trendove slabljenja povjerenja u institucije i njihove legitimnosti, ovaj rezultat, premda nije visok, predstavlja ohrabrujući nalaz te pokazuje da vertikalna socijalna kohezija na državnom nivou također iskazuje određeni stepen otpornosti. Zanimljivo je, međutim, da između ova dva indikatora ne postoji jasna povezanost. Drugim riječima, visok nivo percepcije legitimnosti Bosne i Hercegovine ne podrazumijeva nužno visok nivo povjerenja u državne institucije, niti obratno.

Povjerenje u institucije

Povjerenje u državne institucije u Bosni i Hercegovini ostaje na umjerenom nivou. Ukupno 42% ispitanika iskazuje povjerenje u državne institucije. Ovaj nivo niži je od povjerenja u lokalne institucije (56%) i povjerenja u entitetske institucije (49%).

33 ANOVA, $p < 0,00$, $F = 12,3$ i Cohenov koeficijent veličine efekta = 0,41.

Ilustracija 18. Učestalost odgovora za povjerenje u institucije na nivou ukupnog uzorka u 2020. i 2025. godini (% „Da, donekle“ + „Da, u velikoj mjeri“)

Brčko distrikt bilježi najniži nivo povjerenja u državne institucije, pri čemu samo 27% ispitanika izražava povjerenje, u poređenju sa 41% u Republici Srpskoj i 43% u Federaciji Bosne i Hercegovine.[34] Sličan obrazac prisutan je i kada je riječ o lokalnim institucijama i vlastima, gdje povjerenje u Brčko distriktu iznosi 34%, u poređenju sa 57% u Republici Srpskoj i 58% u Federaciji Bosne i Hercegovine.[35]

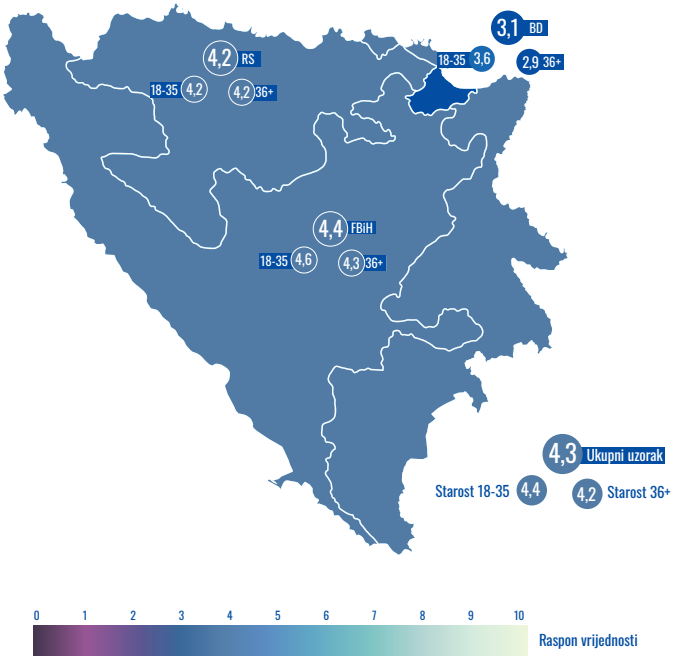
Povjerenje u državne institucije tijesno je povezano s osjećajem napretka među ispitanicima, njihovim zadovoljstvom ekonomskim kretanjima te procjenom sposobnosti vlasti da provodi zakone. Ovi faktori imaju veći utjecaj na stepen povjerenja građana u institucije nego pitanja odgovornosti ili korupcije. Ispitanici koji pozitivnije ocjenjuju stanje ekonomije te proces usvajanja i provođenja zakona u pravilu iskazuju viši stepen povjerenja u državne institucije.[36]

34 ANOVA, $p < 0,00$, $F = 28,7$ i Cohenov koeficijent veličine efekta = 0,41.

35 ANOVA, $p < 0,00$, $F = 29,1$ i Cohenov koeficijent veličine efekta = 0,48.

36 Povjerenje u državne institucije povezano je s ukupnom percepcijom napretka ($r = 0,35$), građanskim zadovoljstvom procesom usvajanja i provođenja zakona ($r = 0,44$), građanskim zadovoljstvom ekonomskim kretanjima ($r = 0,40$) te percepcijom korupcije ($r = 0,23$).

Ilustracija 19. Mapa intenziteta rezultata za povjerenje u državne institucije na nivou entiteta.

U poređenju s 2020. godinom, nalazi iz 2025. pokazuju širi rast povjerenja u različite institucionalne aktere. Ovaj porast najizraženiji je kada je riječ o međunarodnim organizacijama i lokalnim nevladinim organizacijama, dok je povjerenje u lokalne, entitetske i državne institucije također poraslo, premda u nešto manjoj mjeri.

Povećanje povjerenja u institucije posebno je izraženo među Hrvatima. U prosjeku, povjerenje u institucije u ovoj grupi poraslo je za 2 boda,[37] čime su Hrvati u 2025. godini dostigli najviši ukupni stepen povjerenja u institucije (5,6 od 10). Značajan porast zabilježen je i među Srbima, čiji je prosječni nivo povjerenja porastao za 1,2 boda, na 4,8.[38] Nasuprot tome, među Bošnjacima je povećanje bilo znatno skromnije, pri čemu je prosječni nivo povjerenja porastao za 0,5 bodova, na 4,5 u 2025. godini.[39] Ova poboljšanja u povjerenju u institucije treba tumačiti s oprezom, budući da je 2020. godina, kao polazna osnova za poređenje, bila obilježena pandemijom COVID-19.

Zanimljivo je da, premda Hrvati u 2025. godini iskazuju najviši nivo povjerenja u institucije, istovremeno se suočavaju s izraženijim izazovima kada je riječ o skladu s drugim grupama u poređenju s ostalim etničkim zajednicama, što ukazuje na važnu razliku između vertikalnih i horizontalnih dimenzija socijalne kohezije. Ovakav nalaz potvrđuju i rezultati korelacijske analize, koji pokazuju da povjerenje u institucije nije povezano s međugrupnim skladom s drugim grupama. Uzimajući u obzir ustavno-političko uređenje Bosne i Hercegovine, temeljeno na tri konstitutivna naroda, nije iznenađujuće da visok stepen povjerenja u institucije može koegzistirati s napetostima u odnosima između grupa. Navedeno sugerira da se vertikalne i horizontalne dimenzije socijalne kohezije ne moraju nužno kretati u istom smjeru.

Percepcija legitimnosti Bosne i Hercegovine

Percepcija legitimnosti Bosne i Hercegovine mjeri u kojoj mjeri ispitanici smatraju državu Bosnu i Hercegovinu, njene institucije i njene granice legitimnim.

Percepcija legitimnosti Bosne i Hercegovine ostaje na umjereno visokom nivou i iznosi 6,9 od 10. Oko 70% ispitanika smatra da su institucije Bosne i Hercegovine na državnom nivou legitimne, dok približno 80% ispitanika smatra granice države Bosne i Hercegovine legitimnim. Ocjene legiti-

37 ANOVA, $p < 0,00$, $F = 179,6$ i Cohenov koeficijent veličine efekta = 0,87.

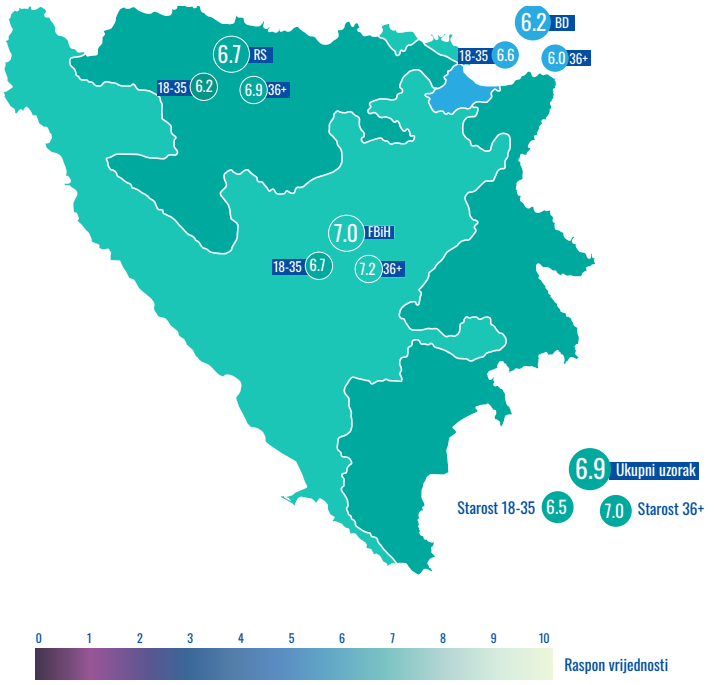
38 ANOVA, $p < 0,00$, $F = 227,5$ i Cohenov koeficijent veličine efekta = 0,6

39 ANOVA, $p < 0,00$, $F = 66,9$ i Cohenov koeficijent veličine efekta = 0,31.

mnosti su stabilne među svim dobnim grupama, etničkim zajednicama, entitetima, kao i na nivou kantona i regija.

Zanimljivo je da percepcija legitimnosti ne pokazuje snažnu povezanost s drugim indikatorima koji također odražavaju stavove prema državi i njenom funkcioniranju, posebno s povjerenjem u institucije i percepcijom korupcije. S druge strane, određena povezanost uočava se s podrškom multietničkoj politici i inkluzivnim građanskim identitetom. Ovi obrasci ukazuju da percepcije legitimnosti države mogu biti manje povezane s procjenama institucionalnog učinka, a više s općim stavovima prema međuetničkoj koegzistenciji i zajedničkom građanskom osjećaju pripadnosti.

Ilustracija 20. Mapa intenziteta rezultata za percepciju legitimnosti Bosne i Hercegovine na nivou entiteta.

Dimenzija 5. Osjećaj napretka

Osjećaj napretka, kao dimenzija socijalne kohezije, odražava stepen u kojem ispitanici smatraju da je Bosna i Hercegovina ostvarila pozitivan razvoj u ključnim oblastima te da postoji stabilnost kako unutar zemlje tako i u širem regionalnom okruženju. Ova dimenzija je uvrštena u koncept socijalne kohezije jer percepcije zajedničkog napretka i stabilnosti mogu ojačati osjećaj zajedničke budućnosti među građanima, povećati povjerenje u društvene strukture i umanjiti privlačnost podjela i narativa koji produbljuju društvene razlike. Sastoji se od jednog indikatora koji obuhvata više stavki i tumači se zajedno s indikatorom očekivanja nestabilnosti.

Percepcije društvenog napretka otkrivaju složenu sliku. Uprkos ograničenim poboljšanjima u drugim dimenzijama socijalne kohezije i općenito prisutnim konstruktivnim i inkluzivnim stavovima, pogledi građana na šira društveno-politička i ekonomska kretanja ostaju pretežno pesimistični. Kada se nalazi posmatraju zajedno s indikatorom očekivanja nestabilnosti, koji nije dio ove dimenzije, ali doprinosi njenom tumačenju, jasno je da su zabrinutost zbog ekonomskih poteškoća, političke destabilizacije uzrokovane djelovanjem političkih lidera te rastuće vjerovatnoće izbijanja rata, ne samo prisutni nego i veoma rasprostranjeni, kako unutar zemlje tako i u širem regionu Balkana. Ova razlika između ličnih i lokalnih iskustava, s jedne strane, i percepcija nacionalnih i regionalnih prilika, s druge strane, sugerira da široko rasprostranjeni društveni pesimizam ne odražava u potpunosti stvarnost svakodnevnog života većine građana, već se pesimizam češće projicira na šire društvo ili politički sistem. Takav pesimizam, zabrinutost za budućnost i strah od nestabilnosti mogu također odražavati šire globalne trendove, posebno imajući u vidu rusku agresiju na Ukrajinu punih razmjera,

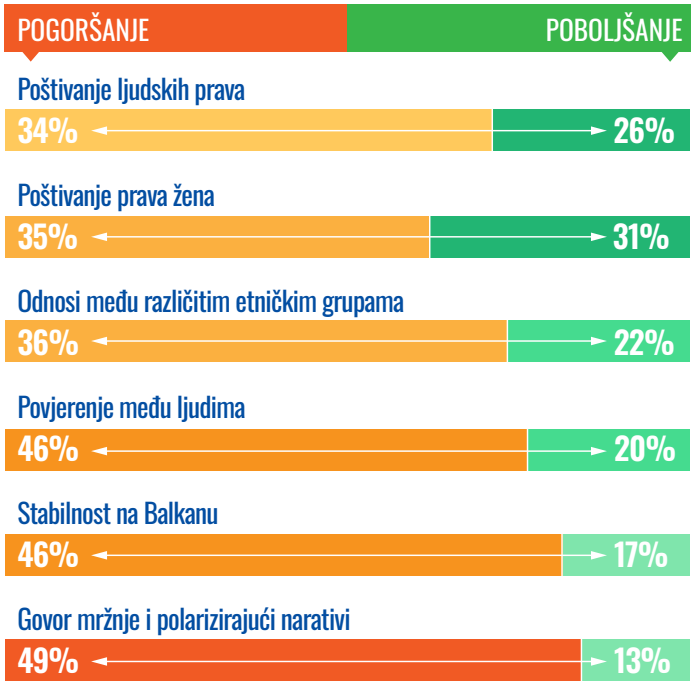
ratove na Bliskom istoku i druge regionalne sigurnosne izazove.

Percipirani napredak

Percipirani napredak mjeri stepen u kojem ispitanici smatraju da su se ključna društveno-politička pitanja i uslovi svakodnevnog života u posljednjih pet godina poboljšali, pogoršali ili ostali nepromijenjeni. Na nivou ukupnog uzorka, percepcije napretka u društveno-političkim pitanjima pretežno su negativne. Naime, gotovo polovina ispitanika smatra da je došlo do pogoršanja međusobnog povjerenja među ljudima i stabilnosti u regionu Balkana. U drugim oblastima percepcije su *nešto* pozitivnije, uključujući poštivanje ljudskih prava, prava žena i odnose među različitim etničkim grupama. Ipak, gotovo svaki treći ispitanik smatra da su se i u tim oblastima prilike pogoršale.

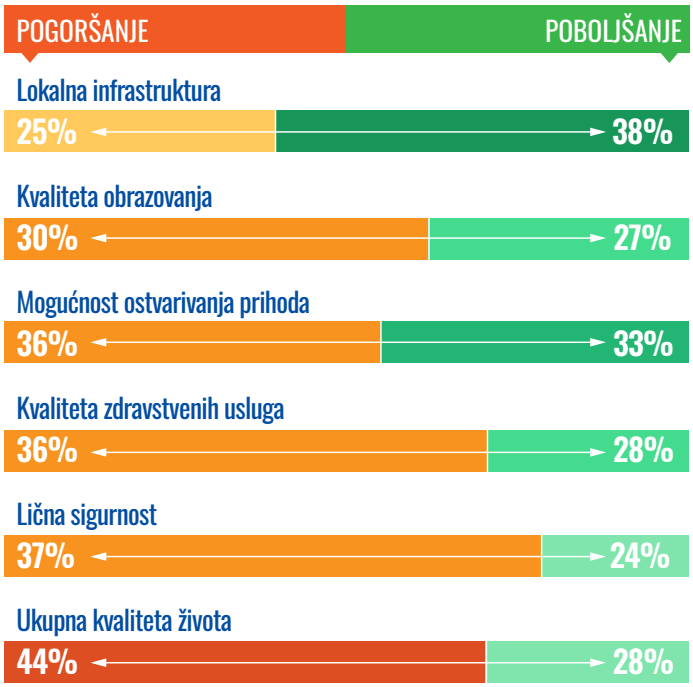
Posebno je zanimljivo tumačiti ove nalaze zajedno sa zabilježenim poboljšanjima u dimenziji sklada s drugim grupama. Premda ispitanici izražavaju širi osjećaj zabrinutosti i skepticizma kada je riječ o društvenim odnosima i prisutnosti govora mržnje, takve percepcije se ne odražavaju u potpunosti na svakodnevne interakcije, u kojima se međugrupni odnosi procjenjuju znatno pozitivnije.

Ilustracija 21. Učestalost odgovora za indikator percipiranog napretka po društveno-političkim pitanjima (% „Znatno se pogoršalo" + „Donekle se pogoršalo") (% „Znatno se poboljšalo" + „Donekle se poboljšalo")

Općenito posmatrano, percepcije pogoršanja izraženije su kada je riječ o društveno-političkim pitanjima nego o uslovima svakodnevnog života, pri čemu manji broj ispitanika navodi nazadovanje u oblastima poput lokalne infrastrukture i kvalitete obrazovanja. Što se tiče mogućnosti ostvarivanja egzistencijalnih prihoda i kvalitete zdravstvenih usluga, percepcije su ravnomjernije podijeljene, pri čemu je udio ispitanika koji smatraju da je došlo do pogoršanja približno jednak udjelu onih koji smatraju da je došlo do poboljšanja, i uglavnom se kreće između 30% i 35%. Međutim, kada su direktno upitani o ukupnoj kvaliteti vlastitog života, 44% ispitanika iz ukupnog uzorka navodi pogoršanje tokom posljednjih pet godina, što dodatno potvrđuje prisustvo izraženog društvenog pesimizma.

Ilustracija 22. Učestalost odgovora za indikator percipiranog napretka u ključnim životnim uslovima (% „Znatno se pogoršalo“ + „Donekle se pogoršalo“) (% „Znatno se poboljšalo“ + „Donekle se poboljšalo“)

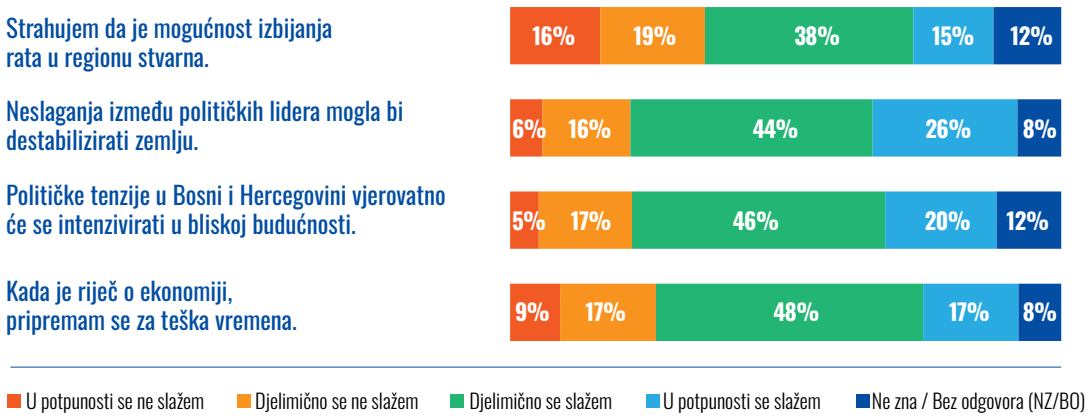
Percipirani napredak ne razlikuje se značajno između entiteta, spolova, dobnih grupa niti između urbanih i ruralnih područja. Jedina značajnija razlika uočena je među etničkim grupama i to tako što Hrvati percipiraju veći napredak u svim posmatranim oblastima u odnosu na Bošnjake i Srbe.[40]

Očekivanja nestabilnosti

Očekivanja nestabilnosti mjere stepen u kojem ispitanici strahuju od mogućnosti rata, sukoba unutar zemlje i regiona te budućih ekonomskih teškoća. Na nivou ukupnog uzorka, očekivanja nestabilnosti su visoka u svim posmatranim oblastima. Gotovo 70% ispitanika se u potpunosti slaže da neslaganja između političkih lidera mogu destabilizirati zemlju te da će se političke tenzije vjerovatno intenzivirati u bliskoj budućnosti. Slično tome, 65% ispitanika navodi da se pripremaju za teška ekonomska vremena. Ovi strahovi su izraženi među svim demografskim grupama i u svim geografskim područjima, pri čemu nisu uočene značajne razlike između entiteta niti među etničkim grupama.

40 ANOVA, $p < 0,00$, $F = 36,3$ i Cohenov koeficijent veličine efekta = 0,53

Ilustracija 23. Učestalost odgovora za indikator očekivanja nestabilnosti

U kombinaciji, percipirani napredak i očekivanja nestabilnosti ukazuju na društvo obilježeno sve većom zabrinutošću i pesimizmom u pogledu budućnosti Bosne i Hercegovine i šireg regiona Balkana. Uprkos ovim zabrinutostima, većina dimenzija socijalne kohezije ostaje stabilna ili pokazuje poboljšanja u odnosu na 2020. godinu, što sugerira da, premda su građani zabrinuti zbog političkih, ekonomskih i regionalnih neizvjesnosti, svakodnevne interakcije i odnosi među grupama uglavnom ostaju stabilni ili se dodatno jačaju. Ovakav kontrast ukazuje na složen društveni ambijent u kojem strah i neizvjesnost koegzistiraju s otpornošću društvenih veza unutar zajednica i međugrupnih odnosa.

Zaključci i implikacije za javne politike

Zaključci i implikacije za javne politike

Socijalna kohezija u Bosni i Hercegovini nalazi se na umjerenom nivou i otpornija je nego što to sugeriraju uvriježene, često stereotipne percepcije. Nalazi ukazuju na *umjerena* poboljšanja u međugrupnom skladu s drugim grupama, konstruktivnom građanskom djelovanju i podršci institucijama Bosne i Hercegovine u odnosu na 2020. godinu, uz napomenu da je 2020. predstavljala izrazito nepovoljnu polaznu osnovu zbog izazova povezanih s pandemijom COVID-19. Međutim, ključni zaključak nije samo da je socijalna kohezija u Bosni i Hercegovini na umjerenom nivou, već da postoji jasan raskorak između relativno funkcionalnog svakodnevnog suživota i masovno rasprostranjenog pesimizma u pogledu šireg društveno-političkog i ekonomskog smjera razvoja zemlje, kao i budućih kretanja u regionu Balkana.

Četiri međusobno povezana pravca djelovanja temeljena na dokazima i predstavljena u nastavku, mogu pomoći da se „funkcionalna koegzistencija" transformira u progresivno, aktivno i samouvjereno građanstvo, uz istovremeno jačanje demokratske otpornosti koja proizlazi iz zajednica i građanskog angažmana. S obzirom na međusobnu povezanost dimenzija socijalne kohezije, napredak u jednom području može doprinijeti napretku u drugim područjima. Za generiranje pozitivnih ciklusa promjena i multiplikativnih efekata, te ostvarivanje maksimalnog učinka uloženih resursa, intervencije bi trebalo osmišljavati na integriran i multidimenzionalan način, povezujući izgradnju povjerenja, građansko učešće, inkluzivne vrijednosti, odgovoran javni diskurs i povjerenje u institucije.

Istovremeno, nalazi ukazuju na potrebu za prilagođenim pristupom programiranju intervencija, kako regionalno, tako i lokalno. Pojedina područja karakteriziraju funkcionalna koegzistencija i snažan građanski angažman, dok se druga suočavaju s nižim stepenom sklada između grupa, uz prisustvo dodatnih faktora rizika povezanih s ratnim traumama, osjećajem nepravde i sklonostima ka nasilju. Stoga će ciljano osmišljene intervencije koje se oslanjaju na postojeće lokalne snage, adresiraju konkretne nedostatke i odgovaraju na specifične kontekstualne okolnosti vjerovatno biti djelotvornije od široko postavljenih pristupa na nivou cijele zemlje. Takve intervencije također mogu pomoći da se postojeće pozitivne prakse pretoče u održive rezultate u oblasti socijalne kohezije.

Posmatrana zajedno, ova četiri pravca djelovanja nude praktičan okvir za preciznije korištenje nalaza istraživanja prema SCORE indeksu u oblikovanju javnih politika i programiranja, pomažući partnerima da preciznije definišu ciljna područja i ciljne grupe, potvrde ili prilagode teorije promjene prije ulaganja resursa te prate napredak prema željenim rezultatima. Ova četiri pravca promjene mogu se dodatno prilagoditi korištenjem detaljnijih geografskih podataka dostupnih na interaktivnoj SCORE platformi.

Prvi pravac: Produbljivanje povjerenja između grupa.

Međugrupni odnosi u Bosni i Hercegovini su najvećim djelom funkcionalni, uz nizak stepen društvene distance i nizak stepen svakodnevne anksioznosti u većini konteksta. Međutim, koegzistencija, sama po sebi, ne znači i pomirenje. Povjerenje između grupa i dalje je relativno slabo, emocionalne veze među grupama često su neutralne, a ne pozitivne i bliske, dok su pojedini **međugrupni odnosi obilježeni asimetrijama, što uključuje povećanu anksioznost i osjećaj nezadovoljstva među hrvatskim ispitanicima u vezi s njihovim društveno-političkim položajem, istovremeno niži nivo povjerenja prema Hrvatima te trajno prisutno međusobno nepovjerenje između Bošnjaka i Srba.**

Programiranje intervencija stoga bi trebalo prevazići jednokratne aktivnosti „kontakta" među grupama i izbjeći pretjerano oslanjanje na etnički okvir u procesima isciljenja i pomirenja. Drugim riječima, kako bi se izgradilo dublje povjerenje i razvili smisleni međuljudski odnosi, programi bi trebali staviti društvenu toleranciju i sposobnost sagledavanja perspektiva drugih u središte procesa pomirenja, bez pretjeranog naglašavanja nacionalnih identiteta. **Prioritet bi trebalo dati dugoročnoj saradnji kroz praktično rje-**

šavanje problema, inicijative za unapređenje izvora prihoda i zapošljavanja, profesionalna partnerstva, društvena preduzeća zasnovana u zajednici te druge platforme okupljene oko zajedničkih interesa, koje izgrađuju povjerenje kroz kontinuiranu saradnju.

Takve aktivnosti posebno bi trebalo usmjeriti na regije i zajednice u kojima su međugrupni odnosi distanciraniji, nivo povjerenja niži ili su određene međugrupne tenzije izraženije, kao što su Mostar, Stolac, Brčko distrikt, Zapadnohercegovački kanton, Kanton 10 i Bijeljina. Detaljnije istraživanje razloga zbog kojih je povjerenje prema hrvatskom stanovništvu u Bosni i Hercegovini suočeno s većim izazovima, kao i razloga zbog kojih hrvatsko stanovništvo iskazuje viši nivo anksioznosti, moglo bi pomoći preciznijem usmjeravanju programskih intervencija prema ciljnim grupama i efikasnijem adresiranju stereotipa.

Drugi pravac: Jačanje progresivnih građanskih stavova

Inkluzivni građanski identitet i identifikacija s Bosnom i Hercegovinom su među najsnažnijim faktorima socijalne kohezije, ali su i dalje neujednačeno zastupljeni među različitim grupama i regijama. S obzirom da je sklad između grupa pozitivno povezan s inkluzivnim građanskim identitetom, a osjećaj napretka pozitivno povezan s podrškom institucijama Bosne i Hercegovine, ovi stavovi imaju značajnu ulogu i u jačanju povjerenja u institucije, posebno na lokalnom nivou. Drugim riječima, ulaganja usmjerena na jačanje progresivnih temelja građanskog identiteta, i to ne samo kroz opće narative o pripadnosti, nego i kroz praktičan rad na jednakosti, toleranciji i ljudskim pravima, mogla bi imati pozitivne prelijevajuće efekte na jačanje temelja vertikalne socijalne kohezije.

Programiranje bi trebalo uključivati ulaganja u društvenu toleranciju, rodno ravnopravne stavove, vjerovanje u ljudska prava te prihvatanje marginaliziranih i ranjivih grupa, uključujući LGBTQI osobe, uz istovremeno jasnije povezivanje ovih aktivnosti s inkluzivnim lokalnim upravljanjem i odnosima između građana i institucija. Lokalne samouprave, škole i druge lokalne institucije mogu imati važnu ulogu u prenošenju inkluzivnih vrijednosti u svakodnevne upravljačke i društvene prakse.

Posebnu pažnju potrebno je posvetiti mlađim muškarcima, kod kojih nalazi ukazuju na niži stepen društvene tolerancije i slabije rodno ravnopravne stavove, uz istovremenu podršku međugeneracijskim inicijativama koje preispituju i prevazilaze restriktivne tradicionalne norme. Ovakav pravac djelovanja trebao bi biti usmjeren na jačanje zajedničkog građanskog identiteta kroz inkluzivne nacionalne narative, umjetnost i kulturu koje promoviraju građanski ponos, društvenu toleranciju, pozitivne modele maskuliniteta i dijalog na nivou zajednica, posebno u Zapadnohercegovačkom kantonu, Kantonu 10, Brčko distriktu, Banjoj Luci, Bijeljini, Mostaru i Stocu. Modeli rada u školama[41] i vijeća za odnose u zajednici iz Sjeverne Irske i Irske,[42] koji podstiču međusobno razumijevanje i inkluzivno građanstvo, mogu poslužiti kao primjeri dobre prakse pod uslovom prilagođavanja lokalnom kontekstu i relevantnim akterima.

Treći pravac: Iskoristiti neiskorišteni građanski potencijal

Nalazi istraživanja ukazuju na to da problem nije u građanskoj apatiji. Saradnja u zajednici je snažna, a nivo građanske dužnosti porastao je od 2020. godine. Glavna prepreka leži u niskom nivou građanske svijesti i ograničenim strukturiranim mogućnostima koje građanima omogućavaju da svoju spremnost za angažman pretvore u smisleno učešće. Mnogi građani spremni su dati doprinos, ali nemaju jasno razumijevanje procesa upravljanja, struktura donošenja odluka i praktičnih načina putem kojih mogu utjecati na promjene. Stoga je cilj pretvoriti lokalnu saradnju i osjećaj građanske dužnosti u kontinuirano i konstruktivno građansko

41 OECD (2023). *Učešće djece u donošenju odluka (Child Participation in Decision Making)*, radni dokument, OECD Obrazovanje br. 301. Okvir 10. „Školska vijeća u Sjevernoj Irskoj (Ujedinjeno Kraljevstvo)." https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/11/child-participation-in-decision-making; Waldron, F. i dr. (2013). *Citizenship in Deed: A Study of the Action Project Component in Civic, Social and Political Education (CSPE) in Ireland 2001–2013*. Trinity College Dublin. https://www.tara.tcd.ie/items/dfaa071a-9f09-43fd-a035-bbdb79778f21

42 Acheson, Nicholas i Arthur Williamson. 2007. "Voluntary Action and Community Relations in Northern Ireland." *Shared Space: A Research Journal on Peace, Conflict and Community Relations in Northern Ireland*, br. 5: 17–35. Vijeće za odnose u zajednici, Belfast. Dostupno na: https://www.community-relations.org.uk/files/communityrelations/media-files/Voluntary%20action%20and%20community%20relations%20in%20northern%20ireland.pdf; Vijeće za odnose u zajednici. 2013. „Pisani podnesak dostavljen Odboru za pitanja Sjeverne Irske Donjeg doma Parlamenta Ujedinjenog Kraljevstva u okviru istrage o radu Vijeća za odnose u zajednici (Community Relations Council)." Memorandum 1 (CRC 01). Odbor za pitanja Sjeverne Irske Donjeg doma Parlamenta Ujedinjenog Kraljevstva, zasjedanje 2012–2013. London: The Stationery Office. Dostupno na: https://publications.parliament.uk/pa/cm201213/cmselect/cmniaf/writev/community/m1.pdf

djelovanje te olakšati učešće građana u procesima donošenja odluka.

Programiranje bi stoga trebalo ulagati u strukturirane mehanizme građanskog učešća, posebno na lokalnom nivou, uključujući skupštine građana, participativno budžetiranje, mehanizme učešća na nivou škola, vijeća/savjete mjesnih zajednica i druge lokalno utemeljene oblike građanskog organiziranja. Takav pristup omogućio bi kontinuirano i konstruktivno građansko učešće, bez svođenja građanskog angažmana isključivo na peticije, proteste ili humanitarne aktivnosti. Ove aktivnosti trebale bi biti usmjerene na grupe s nižim nivoom obrazovanja, koje iskazuju niži nivo građanske svijesti, kao i na Kanton 10, Zapadnohercegovački kanton, Trebinje, Srebrenicu, Mostar, Stolac i Odžak.

Programi građanskog obrazovanja i kampanje javnog informiranja trebali bi demonstrirati da uključenost građana u život zajednice može imati konkretne i opipljive efekte, kako na lokalnom tako i na državnom nivou. Poseban naglasak trebalo bi staviti na demonstraciju da građansko učešće nije samo oblik uključivanja u postojeće procese, već i ulaganje u budući razvoj zajednice i jačanje socijalne kohezije. Pozitivni primjeri uspješnih praksi iz drugih konteksta (npr. model Ostbelgien,[43] model Gdanjska,[44] Ohridski okvirni sporazum i međuzajednički forumi[45]) mogu se predstaviti i prilagoditi lokalnim okolnostima kroz aktivnosti mentorstva i bratimljenja zajednica.

Četvrti pravac: Suprotstavljanje narativima pesimizma i podjela te unapređenje povjerenja u institucije

Nalazi istraživanja pokazuju izražen raskorak između svakodnevnih iskustava građana u njihovim zajednicama i njihovog pesimizma u pogledu funkcioniranja šireg sistema. Pesimizam je u velikoj mjeri usmjeren prema vani, odnosno, prema makropolitičkom okruženju i regionalnim kretanjima, a ne prema svakodnevnim odnosima unutar lokalnih zajednica. Ako se ne adresira, ova zabrinutost može postati samoodrživa i dodatno se produbljivati i može oslabiti osjećaj građanske pripadnosti, povećati ranjivost na polarizirajuće narative te obeshrabriti ulaganje u zajednička rješenja. Stoga bi ovaj pravac djelovanja trebao dopuniti napore koji povezuju konkretne aktivnosti na nivou zajednice s vjerodostojnijom javnom komunikacijom, kao i aktivnosti usmjerene na jačanje povjerenja u institucije.

Promoviranje mirovnog novinarstva, odgovorne komunikacije javnih zvaničnika i institucija, restorativnih narativa, lokalnih priča o uspjehu te javnih poruka koje građanima čine konkretan napredak vidljivim može doprinijeti izgradnji kulture etičnijeg i odgovornijeg javnog diskursa među nositeljima javnih funkcija, medijskim profesionalcima i organizacijama civilnog društva. Cilj nije negirati stvarne izazove, već spriječiti da pesimizam postane dominantni interpretativni okvir kroz koji građani posmatraju budućnost zemlje. Primjeri dobre prakse i naučene lekcije iz različitih konteksta mogu pomoći u razradi smjernica, standarda i okvira posvećenosti temeljenih na principima mirovnog novinarstva. Institut za medijsku raznolikost (*Media Diversity Institute*)[46] u Sjevernoj Irskoj opsežno se bavi ulogom medija u izgradnji mira i pomirenju, izvještavanjem osjetljivim na sukobe te principima mirovnog novinarstva. Istovremeno, Mreža za vijesti o miru (*Peace News Network*)[47] prati i izvještava o brojnim zemljama pogođenim sukobima ili koje prolaze kroz postkonfliktni period, od Kipra do Armenije, Moldavije i Turske. Mreža za etičko novinarstvo (*Ethical Journalism Network*)[48] i program UNESCO-a Društveni mediji za mir,[49] a koji se već provodi u Bosni i Hercegovini, mogu poslužiti kao relevantna lokalna osnova za unapređenje i proširenje sličnih inicijativa, kao i za stvaranje većeg prostora da organizacije civilnog društva i lokalni akteri dijele pozitivne priče i uspješne primjere sa širom javnošću.

S druge strane, nalazi pokazuju da je povjerenje u institucije i dalje neujednačeno, pri čemu je povjerenje u lokalni nivo vlasti veće nego u institucije na državnom nivou, a povezanost između percep-

43 Međunarodna opservatorija za participativnu demokratiju (*International Observatory on Participatory Democracy*): https://oidp.net/en/practice.php?id=1237; https://www.publicdeliberation.net/the-ostbelgien-model-five-years-on/

44 Cooperative City Magazine: https://cooperativecity.org/gdansk-participatory-budgeting/

45 Evropski institut za mir: https://www.eip.org/wp-content/uploads/2020/07/OFA-Review-on-Social-Cohesion.pdf

46 https://www.media-diversity.org/about/

47 https://peacenews.com/

48 https://ethicaljournalismnetwork.org

49 https://www.unesco.org/en/social-media4peace

cije legitimnosti i povjerenja ostaje slaba. Jačanje povjerenja u institucije od ključnog je značaja za uspostavljanje i očuvanje zdravog društvenog ugovora u vremenu kada su demokratsko nazadovanje te erozija povjerenja i legitimnosti prisutni širom svijeta. Budući da je povjerenje prije svega rezultat kvalitetnog pružanja usluga i uspješnog upravljanja, a ne cilj sam po sebi, najvažnija praktična polazna tačka jeste iskorištavanje građanske dužnosti i spremnosti građana na angažman kroz strukturirane mehanizme građanskog učešća (npr. participativno budžetiranje i skupštine građana).

Uspostavljanje redovnih mehanizama povratnih informacija između građana i institucija može podržati integrirano, multisistemsko programiranje te istovremeno unaprijediti inkluzivno donošenje odluka zasnovano na dokazima. Kako bi bili djelotvorni, ovi mehanizmi trebaju biti strukturirani, inkluzivni i temeljeni na adekvatnim informacijama. U tom smislu, alati poput javno dostupnih pregleda ključnih pokazatelja (*public dashboards*), redovnih izvještaja o napretku i otvorenih konsultativnih sastanaka (npr. formati po uzoru na „Question Time"/Vrijeme za pitanja,[50] participativno budžetiranje na nivou lokalnih samouprava i škola te javne tribine) mogu rad institucija učiniti vidljivijim, približiti građanima složenost procesa javnog odlučivanja i doprinijeti razvoju vještina za demokratsko učešće.

50 BBC-jev „Question Time" je vodeća televizijska debatna emisija u Ujedinjenom Kraljevstvu posvećena aktuelnim društvenim i političkim pitanjima, u kojoj građani imaju priliku direktno postavljati pitanja panelu političara i drugih javnih ličnosti. Emisija se emitira od 1979. godine, a svake sedmice se održava u drugom gradu ili mjestu širom Ujedinjenog Kraljevstva kako bi obuhvatila širok presjek stavova britanske javnosti.

Informacije o SCORE indeksu i partnerima

Informacije o SCORE indeksu i partnerima

SCORE indeks za Bosnu i Hercegovinu

Indeks socijalne kohezije i pomirenja (*Social Cohesion and Reconciliation – SCORE*) predstavlja naučnoistraživački i javnopolitički alat osmišljen za ispitivanje stavova, percepcija i društvenih dinamika koje oblikuju društvenu povezanost, pomirenje i otpornost u društvima pogođenim sukobima. Razvijen je 2012. godine na Kipru od strane Centra za održivi mir i demokratski razvoj (SeeD), kroz partnerstvo Razvojnog programa Ujedinjenih nacija (UNDP) i Američke agencije za međunarodni razvoj (USAID). SCORE nudi snažan okvir za razumijevanje faktora koji podstiču ili otežavaju sklad između grupa, konstruktivno građansko djelovanje, povjerenje u institucije te miroljubive i progresivne stavove, kao i druge ishode relevantne za mir i razvoj. SCORE je mnogo više od ispitivanja. Njegova metodologija se temelji na rigoroznom i sveobuhvatnom konceptualnom okviru, participativnom procesnom okviru i analitičkom alatu, čime se osigurava da su rezultati lokalno vlasništvo, naučno utemeljeni i neposredno korisni domaćim i međunarodnim akterima u oblasti mira i razvoja, kao i organizacijama civilnog društva. SCORE kombinuje participativna istraživanja, kalibraciju prilagođenu lokalnom kontekstu, prikupljanje reprezentativnih podataka i napredne statističke analitičke alate kako bi ne samo utvrdio izazove i potencijale, već i prepoznao pravce djelovanja s najvećom vjerovatnoćom ostvarenja utjecaja, omogućavajući optimalno i ciljano usmjeravanje resursa. Od 2012. godine SCORE je proveden u više od 20 zemalja, pružajući osnovu za programiranje temeljeno na dokazima u oblastima pomirenja, izgradnje mira, otpornosti i inkluzivnog upravljanja. SCORE je postao važan alat za razumijevanje promjenjivog društveno-političkog okruženja u Bosni i Hercegovini. Prvi put je proveden 2014. godine, zatim ponovo 2020. godine, a treći put 2025. godine, pružajući jedinstvenu bazu dokaza o trendovima i mogućim pravcima za jačanje socijalne kohezije u Bosni i Hercegovini. Istraživanje SCORE za 2025. godinu, kao i predstojeći ciklus za 2026. godinu, provodi se uz podršku Razvojnog programa Ujedinjenih nacija (UNDP) u Bosni i Hercegovini i finansijsku podršku Kraljevine Danske.

Partner SCORE-a

Centar za održivi mir i demokratski razvoj (SeeD) je međunarodna neprofitna organizacija sa sjedištem na Kipru koja djeluje u kontekstima pogođenim sukobima s ciljem unapređenja pristupa održivom miru, višesistemskoj otpornosti i demokratskom razvoju temeljenom na dokazima i participativnim metodama. SeeD sarađuje s međunarodnim, nacionalnim i lokalnim akterima u oblasti mira i razvoja na izradi i provedbi rješenja zasnovanih na dokazima i usmjerenih na potrebe ljudi, s ciljem izgradnje mirnih, inkluzivnih i održivih društava. Djelujući globalno kroz multidisciplinarni tim istraživača i praktičara, SeeD pruža savjetodavnu podršku u formulisanju javnih politika i programa društvene transformacije, zasnovanu na empirijskom razumijevanju ponašanja pojedinaca, grupa i zajednica. SeeD osmišljava i provodi obimna populacijska istraživanja, rigorozne alate za procjenu, randomizirana kontrolirana ispitivanja te intervencije u oblastima izgradnje mira, mentalnog zdravlja i izvora prihoda. Rad organizacije SeeD zasniva se na pristupu „4D“ — *Discover* (otkriti), *Deliberate* (zajednički promišljati), *Demonstrate* (demonstrirati) i *Deploy* (primijeniti) — koji povezuje generiranje dokaza, participativni dizajn programa, procjenu utjecaja i odgovorno proširenje uspješnih praksi. Ovakav pristup omogućava akterima u oblasti mira i razvoja da podatke pretoče u djelotvorne politike i programe prilagođene konkretnom kontekstu.

Razvojni program Ujedinjenih nacija (UNDP) podržava strateške inicijative usmjerene na jačanje demokratskog upravljanja, unapređenje socijalne kohezije i održivog razvoja u Bosni i Hercegovini. Kroz partnerstva s institucijama vlasti na državnom, entitetskom, kantonalnom i lokalnom nivou, organizacijama civilnog društva i privatnim sektorom, UNDP nastoji doprinijeti ostvarivanju inkluzivnog i otpornog rasta u Bosni i Hercegovini, unapređe-

nju upravljanja usmjerenog na građane i vladavinu prava te jačanju angažmana zajednica u izgradnji mirnog, pravednog i održivog društva. Ova posvećenost dodatno je potvrđena kroz UNDP-ov Program za Bosnu i Hercegovinu za period 2026. do 2030. godine, s prioritetima u tri međusobno povezana područja djelovanja i to inkluzivni zeleni rast, razvoj ljudskog kapitala te odgovorne institucije i socijalna kohezija. Program posebno naglašava važnost jačanja povjerenja, podsticanja građanskog angažmana, osnaživanja mladih i žena te podrške inkluzivnijim i odgovornijim institucijama, prepoznajući društvenu povezanost kao jedan od ključnih stubova dugoročne otpornosti i razvoja Bosne i Hercegovine.

Prilozi

Prilozi

Rječnik izraza i pojmova

Tabela u nastavku objašnjava indikatore navedene u tekstu. Svaki ispitanik ostvario je rezultat na skali od 0 do 10 za svaki od navedenih indikatora.

Građanska svijest	Stepen u kojem su ispitanici upoznati s mogućnostima uključivanja u procese javnog odlučivanja, koliko poznaju strukturu vlasti te u kojoj mjeri prate društvena i politička dešavanja u svojoj zajednici.
Saradnja u zajednici	Stepen u kojem pojedinci smatraju da ljudi u njihovoj zajednici brinu jedni o drugima i sarađuju u rješavanju zajedničkih problema.
Očekivanja nestabilnosti	Stepen u kojem ispitanici smatraju da se trebaju finansijski pripremiti za teška vremena, da će političke tenzije u zemlji vjerovatno rasti u bliskoj budućnosti, da su zabrinuti zbog faktora koji mogu dovesti do destabilizacije te da postoji realna mogućnost izbijanja rata u regionu.
Svijest o rodnoj ravnopravnosti	Stepen u kojem ispitanici prepoznaju da muškarci i žene imaju jednaka prava, odgovornosti i sposobnosti da doprinesu društvu te ne podržavaju tradicionalne rodne stereotipe (npr. da su žene preemotivne da bi bile na rukovodnim pozicijama, da su muškarci bolji političari od žena ili da žene trebaju tolerirati nasilje kako bi sačuvale porodicu).
Inkluzivni građanski identitet	Stepen u kojem ispitanici prepoznaju postojanje zajedničke kulture, identiteta i načina života među svim stanovnicima Bosne i Hercegovine, bez obzira na njihovu nacionalnu pripadnost.
Sklad između grupa	Sklad između grupa je složeni indikator koji se sastoji od povjerenja između grupa, pozitivnih osjećanja, društvene bliskosti (nasuprot društvene distance) i odsustva socijalne anksioznosti. Mjeri ukupni nivo skladnih odnosa i horizontalne socijalne kohezije prema pripadnicima drugih grupa (npr. stavove Bošnjaka prema Hrvatima i Srbima, Hrvata prema Bošnjacima i Srbima te Srba prema Bošnjacima i Hrvatima).
Percepcija legitimnosti Bosne i Hercegovine	Stepen u kojem se ispitanici slažu ili dovode u pitanje legitimnost državnih institucija BiH i postojećih državnih granica. Rezultat 10 znači da svi ispitanici u potpunosti smatraju legitimnim institucije Bosne i Hercegovine i postojeće državne granice.
Percipirani napredak ukupno	Stepen u kojem ispitanik smatra da su u posljednjih pet godina ostvarena pozitivna poboljšanja u različitim društvenoekonomskim i političkim aspektima života, uključujući ostvarivanje prava i regionalnu stabilnost.
Percipirani napredak: mogućnost ostvarivanja prihoda za život	Stepen u kojem ispitanik smatra da su u posljednjih pet godina ostvarena pozitivna poboljšanja u mogućnostima ostvarivanja prihoda za život.

Percipirani napredak: odnosi među etničkim grupama	Stepen u kojem ispitanik smatra da su u posljednjih pet godina ostvarena pozitivna poboljšanja u odnosima među etničkim grupama.
Percipirani napredak: govor mržnje i polarizirajući narativi	Stepen u kojem ispitanik smatra da su u posljednjih pet godina ostvarena pozitivna poboljšanja u suzbijanju govora mržnje i narativa koji produbljuju društvene podjele.
Percipirani napredak: ljudska prava	Stepen u kojem ispitanik smatra da su u posljednjih pet godina ostvarena pozitivna poboljšanja u oblasti ljudskih prava.
Percipirani napredak: životni standard i lokalne usluge	Stepen u kojem ispitanik smatra da su u posljednjih pet godina ostvarena pozitivna poboljšanja u životnom standardu i kvalitetu lokalnih usluga.
Percipirani napredak: lokalna infrastruktura	Stepen u kojem ispitanik smatra da su u posljednjih pet godina ostvarena pozitivna poboljšanja u lokalnoj infrastrukturi.
Percipirani napredak: lična sigurnost	Stepen u kojem ispitanik smatra da su u posljednjih pet godina ostvarena pozitivna poboljšanja u oblasti lične sigurnosti.
Percipirani napredak: kvaliteta obrazovanja	Stepen u kojem ispitanik smatra da su u posljednjih pet godina ostvarena pozitivna poboljšanja u kvalitetu obrazovanja.
Percipirani napredak: kvaliteta zdravstvenih usluga	Stepen u kojem ispitanik smatra da su u posljednjih pet godina ostvarena pozitivna poboljšanja u kvaliteti zdravstvenih usluga.
Percipirani napredak: kvaliteta života	Stepen u kojem ispitanik smatra da su u posljednjih pet godina ostvarena pozitivna poboljšanja u ukupnoj kvaliteti života.
Percipirani napredak: prava i sigurnost	Stepen u kojem ispitanik smatra da su u posljednjih pet godina ostvarena pozitivna poboljšanja u oblasti prava i sigurnosti.
Percipirani napredak: socijalna kohezija i stabilnost	Stepen u kojem ispitanik smatra da su u posljednjih pet godina ostvarena pozitivna poboljšanja u socijalnoj koheziji i stabilnosti.
Percipirani napredak: stabilnost na Balkanu	Stepen u kojem ispitanik smatra da su u posljednjih pet godina ostvarena pozitivna poboljšanja u stabilnosti na Balkanu.
Percipirani napredak: povjerenje među ljudima	Stepen u kojem ispitanik smatra da su u posljednjih pet godina ostvarena pozitivna poboljšanja u međusobnom povjerenju među ljudima.
Percipirani napredak: prava žena	Stepen u kojem ispitanik smatra da su u posljednjih pet godina ostvarena pozitivna poboljšanja u ostvarivanju i zaštiti prava žena.
Pozitivni osjećaji prema drugim grupama	Stepen u kojem ispitanici osjećaju toplinu i pozitivne emocije (za razliku od hladnih i negativnih emocija) prema pripadnicima drugih grupa (npr. Bošnjaci prema Hrvatima i Srbima, Hrvati prema Bošnjacima i Srbima, te Srbi prema Bošnjacima i Hrvatima).
Zadovoljstvo ekonomskim kretanjima	Stepen u kojem su ispitanici zadovoljni ekonomskim kretanjima u Bosni i Hercegovini.
Osjećaj građanske dužnosti	Stepen u kojem ispitanici vjeruju da obični građani mogu utjecati na promjene u Bosni i Hercegovini, njihova spremnost da ulože svoje vrijeme radi ostvarivanja pozitivnih društvenih promjena te nivo odgovornosti koji osjećaju za budućnost Bosne i Hercegovine.

Socijalna anksioznost prema drugim grupama	Prosječan stepen u kojem se ispitanici osjećaju ugroženo u prisustvu pripadnika drugih grupa (npr. Bošnjaci u prisustvu Hrvata i Srba, Hrvati u prisustvu Bošnjaka i Srba, te Srbi u prisustvu Bošnjaka i Hrvata).
Društvena distanca prema drugim grupama	Prosječan stepen u kojem ispitanici ne bi prihvatili pripadnike drugih grupa kao bliske srodnike tazbinskim putem, bliske prijatelje ili kolege na poslu (npr. društvena distanca Bošnjaka prema Hrvatima i Srbima, Hrvata prema Bošnjacima i Srbima te Srba prema Bošnjacima i Hrvatima).
Povjerenje u državne institucije	Stepen povjerenja u institucije i vlast na državnom nivou.
Povjerenje prema Bošnjacima	Prosječan stepen povjerenja koji ispitanici iskazuju prema Bošnjacima.
Povjerenje prema Hrvatima	Prosječan stepen povjerenja koji ispitanici iskazuju prema Hrvatima.
Povjerenje prema Romima	Prosječan stepen povjerenja koji ispitanici iskazuju prema Romima.
Povjerenje prema Srbima	Prosječan stepen povjerenja koji ispitanici iskazuju prema Srbima.
Povjerenje prema drugim grupama	Prosječan stepen povjerenja koji ispitanik iskazuje prema pripadnicima drugih grupa (npr. povjerenje Bošnjaka prema Hrvatima i Srbima, Hrvata prema Bošnjacima i Srbima te Srba prema Bošnjacima i Hrvatima).

Metodologija analize

ANOVA	Statistički test kojim se utvrđuje da li se prosječni rezultati dvije ili više grupa međusobno razlikuju na statistički značajan način ili su razlike među njima zanemarljive. Izvještaj prikazuje isključivo statistički značajne razlike, odnosno one kod kojih je vrijednost F veća od 20 i/ili je veličina efekta između dvije grupe najmanje srednjeg intenziteta (Cohenov d > 0,4).
Korelacija	Mjera statistički značajne povezanosti između dvije varijable.
Mapa intenziteta rezultata	Prikazuje prosječnu vrijednost određenog indikatora u različitim geografskim područjima, omogućavajući uvid u regionalne razlike.

Bibliografija

Acheson, N. and Williamson, A. (2007) 'Voluntary action and community relations in Northern Ireland', *Shared Space: A Research Journal on Peace, Conflict and Community Relations in Northern Ireland*, 5, str. 17–35. Dostupno na: https://www.community-relations.org.uk/files/communityrelations/media-files/Voluntary%20action%20and%20community%20relations%20in%20northern%20ireland.pdf

Andersen, T.S. i Borčak, F.W. (2022) 'Memory conflicts and memory grey zones: War memory in Bosnia–Herzegovina between public memory disputes, literary narratives and personal experience', *Memory Studies*, 15(6), str. 1517–1531.

Balkan Insight (2018) 'Bosnians pessimistic about future, IRI poll shows', *Balkan Insight*, 20. juni. Dostupno na: https://balkaninsight.com/2018/06/20/bosnians-are-pessimistic-about-future-national-poll-reveals-06-20-2018/bi/bosnia-and-herzegovina/

BBC (1979–danas) *Question Time* [televizijski program]. BBC One. Dostupno na: https://www.bbc.co.uk/programmes/b006t1q9

Community Relations Council (2013) *Written Evidence to the House of Commons Northern Ireland Affairs Committee: Inquiry into the Work of the Community Relations Council* (Memorandum CRC 01, Session 2012–13). London: Donji dom. Dostupno na: https://publications.parliament.uk/pa/cm201213/cmselect/cmniaf/writev/community/m1.pdf

Cooperative City Magazine (bez datuma) 'Gdańsk participatory budgeting'. Dostupno na: https://cooperativecity.org/gdansk-participatory-budgeting/

Ethical Journalism Network (bez datuma) *Ethical Journalism Network*. Dostupno na: https://ethicaljournalismnetwork.org/

Evropska komisija (2025). *Izvještaj o Bosni i Hercegovini za 2025. godinu* (SWD(2025) 751 final). Brisel: Evropska komisija Dostupno na: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/5d8fc547-f8f8-456f-84e3-b38998acfafd_en?filename=bosnia-and-herzegovina-report-2025.pdf

Evropski institut za mir (2020). Ohridski okvirni sporazum i socijalna kohezija (*Ohrid Framework Agreement on Social Cohesion*). Dostupno na: https://www.eip.org/wp-content/uploads/2020/07/OFA-Review-on-Social-Cohesion.pdf

Guest, A., Machlouzarides, M. i Scheerder, A. (2020) *Resilient Citizenship in Bosnia and Herzegovina: Building Resilience Against Radicalisation, Civic Apathy and Intergroup Tension*. Dostupno na: https://www.socialcohesion.info/fileadmin/user_upload/Library/PDF/Guest_et_al._2020_Resilient_Citizenship_Report_in_BiH.pdf

Ilcus, C. (2025). *Bosna i Hercegovina* [SSRN radni dokument]. Dostupno na: https://ssrn.com/abstract=6071366. doi:10.2139/ssrn.6071366.

Međunarodna opservatorija za participativnu demokratiju (*International Observatory on Participatory Democracy*) (bez datuma). Dostupno na: https://oidp.net/en/practice.php?id=1237

Media Diversity Institute (bez datuma) *Institut za medijsku raznolikost* (Media Diversity Institute). Dostupno na: https://www.media-diversity.org/about/

OECD (2023) Učešće djece u donošenju odluka (Child Participation in Decision Making), radni dokument, OECD Obrazovanje br. 301. Pariz: OECD Dostupno na: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/11/child-participation-in-decision-making

OECD (2024). *OECD-ovo istraživanje o faktorima koji utiču na povjerenje u javne institucije* (OECD Survey on Drivers of Trust in Public Institutions). Pariz: OECD

Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini (2018). „Građani Bosne duboko pesimistični po pitanju ekonomske sigurnosti“, Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini, 13. februar. Dostupno na: https://www.oscebih.org/2018/02/citizens-of-bosnia-deeply-pessimistic-about-economic-security

Peace News Network (bez datuma) *Peace News Network*. Dostupno na: https://peacenews.com/

Public Deliberation Network (bez datuma) 'The Ostbelgien model: Five years on', *Public Deliberation Network*. Dostupno na: https://www.publicdeliberation.net/the-ostbelgien-model-five-years-on/

Sarajevo Times (2024). „Za deset godina, 2,5 miliona ljudi napustilo Zapadni Balkan u potrazi za boljim životom“, *Sarajevo Times*, 16. septembar. Dostupno na: https://sarajevotimes.com/in-ten-years-2-5-million-people-left-the-western-balkans-in-search-of-a-better-life-2/

Šiljak, D. i Nielsen, K.L. (2023) 'Institutions and integration (im)maturity: The case of Bosnia and Herzegovina“, *Society and Economy*, 45(2), str. 136–155.

UNESCO (bez datuma) *Društveni mediji za mir*. Dostupno na: https://www.unesco.org/en/social-media4peace

Waldron, F. et al. (2013) *Citizenship in Deed: A Study of the Action Project Component in Civic, Social and Political Education (CSPE) in Ireland 2001–2013*. Dublin: Trinity College Dublin. Dostupno na: https://www.tara.tcd.ie/items/dfaa071a-9f09-43fd-a035-bbdb79778f21

World Values Survey Association (2022) *World Values Survey Wave 7: 2017–2022* [Cross-national data set]. Vienna: Sekretarijat WVSA-a Dostupno na: https://www.worldvaluessurvey.org